

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Оцінка рівня конкуренції в банківській системі

Студентки 2 курсу 3м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Лук'янюк Оксани
Святославівни

Науковий керівник
канд. екон. наук,
доцент

Еркес Олена
Євгенівна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНЦІЇ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ	6
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ	16
2.1. Стан конкуренції в банківській системі України та її концентрації	16
2.2. Індикаторний аналіз конкуренції на ринку банківських послуг	22
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	29
3.1. Рекомендації щодо удосконалення методики оцінки конкурентоспроможності банку	29
3.2. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в сучасних умовах	36
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток країни неможливий без ефективного функціонування банківської системи, яка забезпечує функціонування фінансового ринку, активно обслуговує всі економічні та соціальні процеси в державі. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання конкуренції у банківській системі загалом та конкурентоспроможності кожного банку зокрема. Для нейтралізації негативного впливу сучасної кризи на діяльність українських банків необхідно розробляти нові системи і методи стратегічного управління з метою посилення конкурентоспроможності кожного банку на ринку банківських послуг. Зазначене актуалізує необхідність ретельно дослідити спектр методичного інструментарію оцінювання конкуренції та конкурентоспроможності у банківській системі.

Ступінь дослідженості теми. Питанням функціонування банківської системи присвячено достатню увагу з боку вітчизняних та закордонних вчених, а саме: Гальчинського А., Дзюблюка О., Качаєва Ю., Мороза А., Роуза П., Савлука М., Валдес С., Гавальда К., Джозлин Р., Заутер В. та інших. Проблемам конкурентоспроможності та оцінки конкуренції присвячена велика кількість наукових публікацій, в т.ч. Гросул В. А., Глінський Є.Г., Ільїн В. Ю., Кобелєв В. М., Момот О. М., Руда О. Л., Швед Т. В. Разом з тим, в сучасні автори досліджують конкуренцію та конкурентоспроможність в інших галузях, а банківській сфері присвячені поодинокі роботи. Все це зумовлює необхідність дослідження рівня конкуренції і конкурентоспроможності у банківській системі.

Метою статті є теоретико-практичне дослідження підходів до оцінки рівня конкуренції у банківській системі.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення **завдань:**

- визначити теоретичні аспекти конкуренції в банківській системі та методи її оцінки;
- дослідити стан конкуренції в банківській системі України та визначити рівень її концентрації;
- провести індикаторний аналіз конкуренції на різних ринках банківських послуг;
- надати рекомендації щодо удосконалення методики оцінки конкурентоспроможності банку;
- розкрити проблеми та перспективи розвитку банківської системи України.

Об'єктом дослідження є конкуренція в банківській системі.

Предметом дослідження є методи підвищення конкурентоспроможності банківської системи України.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувались такі методи, як: аналіз і синтез (при формалізації методів оцінки рівня конкуренції банківської системи України та рівня конкурентоспроможності банків), статистичний і порівняльний аналізи (при дослідженні динаміки, структури АТ «Укресімбанк» та вітчизняних державних банків).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативні акти з питань регулювання банківської діяльності; офіційні дані Національного банку України; фінансова звітність банків; монографічні дослідження та наукові публікації з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у систематизації підходів щодо визначення рівня конкуренції в банківській системі.

Практична цінність результатів дослідження. У випускній кваліфікаційній роботі наведені пропозиції щодо удосконалення напрямів підвищення конкурентоспроможності АТ «Укресімбанк». Запропонований процес застосування PEST аналізу та SWOT аналізу банківської системи України, що дозволить банкам підвищити свою конкурентоспроможність.

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням автора.

Публікації. Основні результати випускної кваліфікаційної роботи було викладено у науковій статті: Теоретичні аспекти оцінки рівня конкуренції в банківській системі // Бізнес процеси у кредитно–фінансових установах: Зб. наук. ст. студ. денної та заочної форми навчання / відп. ред. Н.П. Шульга. – Київ: Київ. нац. торг.–екон. ун–т, 2020.- ст. 462

Обсяг і структура роботи. Випускна кваліфікаційні робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Повний обсяг роботи становить 59 сторінки, з них 48 основного тексту, ілюстровані 13 таблицями, 13 рисунками. Список використаних джерел складається із 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНЦІЇ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ

Створення ефективної банківської системи не можливе без функціонування конкурентоспроможних банківських установ. Досліджуючи сутність банківської конкуренції та конкурентоспроможності банків необхідно відрізнити класичну конкуренцію товаровиробників від конкуренції між банківськими установами. Саме тому, доцільно виділити особливості банківської конкуренції [15, с. 128]:

- об'єктом конкуренції є не товари, а банківські ресурси, які сформовано банком для здійснення операцій;
- банк на ринку може виступати, як продавець, так як покупець;
- виробництво і реалізація банківських та фінансових послуг, що надаються банками, можуть бути зосереджені в одному банку без залучення зовнішніх каналів збуту;
- діяльність банків та їх установ суворо регулюється НБУ;
- конкурентна боротьба відбувається не лише між банківськими установами, а й між банківськими та небанківськими фінансовими установами.

Вивчаючи існуючі підходи до визначення поняття «банківська конкуренція», на нашу думку, уточнення потребує ідентифікація суб'єктів даних відносин. Так, згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» [16], банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до даного закону. Вона представлена на ринку банківських послуг, на ринку фінансових послуг та фінансовому ринку загалом. Здійснюючи свою діяльність на даних ринках, банки вступають у конкурентні відносини або лише з банками (ринок банківських послуг), або також конкурують з іншими фінансовими установами (ринок

фінансових послуг та фінансовий ринок) [17].

Проблемі конкурентного суперництва на ринку велика увага приділена в роботах класиків політекономії, а саме А. Сміта, А. Курно, Ф. Еджуорта, Д. Рікарда, Дж. Робінсона, Е. Чемберлена, А. Маршала та інших. Основними питаннями полеміки цих економістів стали поняття досконалої та недосконалої конкуренції, її рушійні сили та вплив на ціноутворення на ринку, що знайшло своє вираження в постулюванні чотирьох основних класичних моделей: вільної, монополістичної, олігополістичної конкуренції та чистої монополії. Розглянемо підходи для визначення поняття «конкуренція», які розробляли такі відомі автори як А. Сміт, Д. Рікардо, А. Курно, И. Шумпетер та інші (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення категорії «конкуренція» [15, с. 209]

Структурний підхід	Поведінковий підхід	Функціональний підхід
Сутність підходів		
Аналіз структури ринку для визначення ступеня свободи продавця і покупця на ринку (форми ринку) і способи виходу з нього	Конкурентна боротьба ведеться за рідкі економічні блага за гроші покупця шляхом задоволення його потреб	Конкуренція забезпечує виконання порівняльної та селективної функцій і висвітлює суперництво застарілого з інноваціями
Представники підходів		
Ф. Еджуорт, А. Курно, Дж. Робінсон, Ю. Іванов, Е. Чемберлін, В. А. Павлова, Ф. Найт	А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Мілль, А. Маршалл, Д. Стиглер, В. Джевонсом, П. Хейне, М. Портер, К. Макконел, С. Брю	Й. Шумпетер, Ф. Хайек, А. Градова
Характеристика категорії «конкуренція» науковцями		
На думку Франка Найта, конкуренція становить ситуацію, у якій конкурує велика кількість незалежно діючих виробників і покупців конкретного товару, що дає волю кожному мати справу з тими чи іншими індивідуалами і вибирати кращі умови для задоволення економічних інтересів.	М. Портер розглядає поведінку конкуруючої фірми в двох аспектах вигідного розподілу ресурсів: скорочення витрат і диференціації властивостей продукту. К. Макконел, С. Брю: «конкуренція – наявність на ринку великого числа незалежних покупців та продавців, можливість для покупців та продавців вільно входити на ринок і залишати його.	Й. Шумпетер визначив конкуренцію як «суперництво застарілого з новим». А. Градова стверджує, що конкуренція приносить переваги для організацій, але ставить під загрозу їх життєдіяльність, зменшуючи їхню прибутковість. Ф. Хайек зазначає, що конкуренція – це процес, за допомогою якого люди отримують і передають знання.

Отже, як видно з таблиці 1.1, конкуренція може розглядатися як динамічний процес взаємодії, взаємозв'язку та боротьби між учасниками ринку для забезпечення кращих можливостей для збуту продукції, реалізації

послуг, задоволення потреб споживачів і отримання максимального прибутку.

Суб'єктами конкуренції можуть виступати як продавці, так і покупці. Поняття «конкуренція банку» міцно пов'язано із поняттям «конкуреноспроможність банку», яке ми розглянемо далі. Визначають поняття

«конкурентоспроможність» як здатність суб'єкту ринку до конкуренції [17].

Сутність конкурентоспроможності банку проявляється у таких аспектах:

- складну ринкову характеристику банку, значно ширшу від поняття його надійності;
- здатність банку діяти на ринку аналогічними конкуруючими об'єктами;
- потенціал банку для досягнення його конкурентних переваг на ринку роздрібних послуг;
- ступінь привабливості банку для вже існуючих та потенційних клієнтів;
- швидкість подолання банком негативних непередбачуваних факторів, які можуть призвести до фінансових витрат;
- вигідність його позицій за кількісними та якісними показниками.

Банківська конкуренція – економічний процес взаємодії та суперництва банків, інших учасників фінансового ринку, у процесі якого вони намагаються забезпечити собі надійне становище на ринку банківських послуг з метою максимально повного задоволення різноманітних потреб клієнтів та отримання найбільшого прибутку за допустимого ризику. Основна мета діяльності банків полягає у забезпеченні ефективності й конкурентоспроможності банку. Рівень конкурентоспроможності банку відображає успішність його функціонування в процесі набуття, утримання та розширення ринкових позицій, що передбачає здатність банківської установи забезпечувати відповідність власних послуг потребам клієнтів та протистояти негативному впливу зовнішнього середовища [15, с. 168].

Для визначення стану конкуренції на ринку у світовій практиці використовують багато різних методів і підходів, основними серед яких є: – показники концентрації (структурний підхід): індекс Герфіндаля – Гіршмана (Hirfindahl – Hirschman Index – ННІ), коефіцієнт концентрації k-банків, як правило, трьох, п'яти або семи банків за часткою їхніх активів (депозитів, капіталу) на ринку, індекс Холла – Тайдмана, індекс ентропії, індекс Лінда та інші методи [28; 29]; – неструктурні методи: підхід Дж. Панзара і Дж. Росса, модель Т. Бреснахана, модель Ф. Барруш і Л. Модешту та інші методи в рамках нової емпіричної теорії галузевих ринків; – методи оцінки ринкової конкуренції (індекс Лернера) [17].

Недоліком показника ринкової концентрації є його низька чутливість до різних варіантів розподілу часток між конкурентами. Тому на практиці в останні роки все частіше використовують коефіцієнт Герфіндаля – Гіршмана (ННІ). Цей узагальнений показник ураховує не лише кількість банків, а й нерівність їхнього становища на ринку та характеризує рівень монополізації. Значення коефіцієнта знижується зі збільшенням числа банків і зростає з посиленням нерівності між ними за будь-якої їх кількості [41].

Індекс Герфіндаля – Гіршмана розраховується за такою формулою:

$$\text{ННІ} = \sum_{i=1}^n m_i^2 \quad (1.1)$$

де m – частка банку на ринку, у %; i – порядковий номер банку на ринку; n – число банків на ринку.

Чим вищий рівень концентрації ринку, тим вище значення ННІ. Індекс концентрації Герфіндаля – Гіршмана змінюється від нуля (максимальна конкурентоспроможність ринку) до 10 000 (монопольне становище на ринку). На випадок чистої монополії, коли до галузі входить одна фірма, індекс дорівнює 10 000. Як правило, частки учасників на ринку банківських послуг визначають за активами, кредитами і депозитами.

Загалом розрізняють три ступені концентрації ринку:

– слабка концентрація, якщо значення індексу ННІ менше ніж 1 000;

– середній рівень концентрації, якщо значення показника ННІ не виходить за межі від 1 000 до 1 800; – висока концентрація, якщо показник ННІ перевищує 1 800. Для аналізу ринку банківських послуг використовують рівень концентрації трьох (п'яти, семи) значущих банків (CR-3, CR-5, CR-7). Цей коефіцієнт дозволяє не лише зіставити частки на ринку, а й проаналізувати їхню динаміку, встановити, за рахунок яких банків відбулися зміни на ринку банківських послуг. За коефіцієнтом ринкової концентрації банківська система України є висококонцентрованою і має тенденцію до зростання.

Останнім часом на розвинутих ринках рівень конкуренції дедалі частіше оцінюється за допомогою неструктурних методів, що ґрунтуються на конкурентній поведінці банків в умовах, коли не існує методів впливу на результати шляхом використання структурних особливостей ринку. Так, підхід Панзара – Росса ґрунтується на тому, що банки здійснюють свою діяльність в умовах довгострокової рівноваги. При цьому на результати діяльності кожного банку впливають дії інших учасників ринку, еластичність попиту і структура витрат. Для того, щоб отримати рівноважний обсяг банківських послуг і рівноважну кількість банків, необхідно вирішити задачу оптимізації прибутку як на рівні окремого банку, так і на рівні всієї банківської системи. При використанні методу Панзара – Росса критерієм конкуренції є Н-статистика, яка визначається як сума еластичності цін на фактори, що впливають на процентний дохід [43]:

$$\ln INTR = a + (b \cdot \ln INTE + c \cdot \ln PPE + d \cdot \ln PCE) + f \cdot \ln BSF + e, (1.2)$$

де INTR – відношення процентних доходів до активів; INTE – вартість зобов'язань (ціна фондування); PPE – трудомісткість (відношення витрат на утримання персоналу до активів банку); PCE – ціна забезпечення діяльності банку (загальноадміністративні витрати мінус витрати на персонал) до активів; BSF – екзогенні фактори банку (відношення кредитів до активів,

відношення власного капіталу до активів, логарифм активів – величина, що характеризує розмір банку); e – складова випадкової похибки [40].

Величини $INTE$, PPE , PCE – одинична ціна на фактори (позичковий капітал, праця і капітал). H -статистика обчислюється як сума еластичностей виторгу за цінами факторів ($b + c + d$) для кожного періоду. Оціночне значення H -статистики змінюється у проміжку $-\infty < H \leq 1$. Якщо H менше ніж 1, на ринку банківських послуг функціонує монопольна компанія, якщо $0 < H < 1$ – монополістична конкуренція, якщо $H = 1$ – досконала конкуренція. Оскільки банківська система України перебуває в нерівноважному стані, про що свідчать величезні збитки, то використання неструктурних методів для оцінки конкуренції на українському ринку банківських послуг є проблематичним. За таких умов доцільно використовувати структурний підхід (показники концентрації).

З метою характеристики ринкової структури банківських послуг і оцінки рівня її монополізації найчастіше за все визначають показники концентрації окремих банків на ринку, а як допоміжну інформацію використовують дані про рівень ринкової (монопольної) влади окремих банків та нестратегічні фактори ринкової структури. Використання показників концентрації дозволяє оцінити ступінь нерівномірності розподілу обсягів діяльності між окремими банками, а також можливість впливу кожного з них на ринок банківських послуг [44].

У процесі аналізу структури ринку банківських послуг потрібно врахувати не лише кількість банків на ринку, а й їхні розміри. В Україні на ринку банківських послуг функціонує багато банків, але при цьому домінують кілька. Найчастіше для оцінки конкурентного середовища використовують коефіцієнт ринкової концентрації (CR), який визначається як процентне відношення суми активів (депозитів, капіталу) значущих банків до загальної суми в банківській системі:

$$Cr = \frac{\sum_{t=1}^n mt}{m} \quad (1.3.)$$

де m_i – частка активів (депозитів, капіталу) i -го банку на ринку банківських послуг;

M_s – загальний обсяг активів (депозитів, капіталу) в банківській системі.

Слід зазначити, що до цього часу не розроблено уніфікованої методики оцінювання конкурентоспроможності банку та банківських послуг, що обумовлене складністю та різноплановістю продуктового ряду більшості банків. Диференціальний метод проводиться з метою оцінювання впливу одиничного параметра, що визнається заздалегідь, на загальний рівень конкурентоспроможності банківської послуги. До одиничних параметрів відносять: ціну, географічне розміщення банку, якість обслуговування та багато інших. Цей метод має свої переваги перед двома іншими: по-перше, це відсутність складності в розрахунках, а по-друге – на базі отриманих результатів проводиться прогнозування рівня конкурентоспроможності банківських послуг за окремими параметрами на плановий період.

Підходи до оцінювання конкурентоспроможності банку доцільно розглядати на двох рівнях:

- на рівні банку як установи, що означає порівняння його з банками-конкурентами по цілій низці критеріїв, серед яких: надійність, стійкість, відомість, обсяг діяльності (капіталу, активів, пасивів, кредитів, депозитів тощо), якість продуктивних портфелів, кількість клієнтів, прибутковість, рентабельність, рейтингова позиція тощо;

- на рівні банківської послуги, що означає порівняння її з аналогічними послугами банків-конкурентів по наступним критеріям: умови, тарифи, умови обслуговування тощо [15, с. 152].

У науковій літературі сутність категорії «конкурентоспроможність» розглядається через низку таких категорій: «конкурентна перевага», «конкурентний статус», «конкурентний потенціал», «конкурентна позиція», «конкурентне середовище».

В результаті проведених теоретичних досліджень питання «конкурентоспроможність банку» ми визначили, що це «комплексна порівняльна характеристика банку, яка визначається його конкурентним потенціалом з метою реалізації наявних та створення нових конкурентних переваг, що дозволяє забезпечити передові позиції на ринку банківських послуг в умовах конкурентної боротьби». Найбільш поширеним у науковому світі є підхід до оцінки конкурентоспроможності організації на основі їхньої ринкової частки, який також можна використати для оцінки конкурентоспроможності банку на ринку платіжних карток [14, с. 42]. Так, на основі вивчення наявних наукових підходів до групування досліджуваних методів у сукупність наявних методів оцінювання конкурентоспроможності банку можна систематизувати таким чином (рис. 3.1).

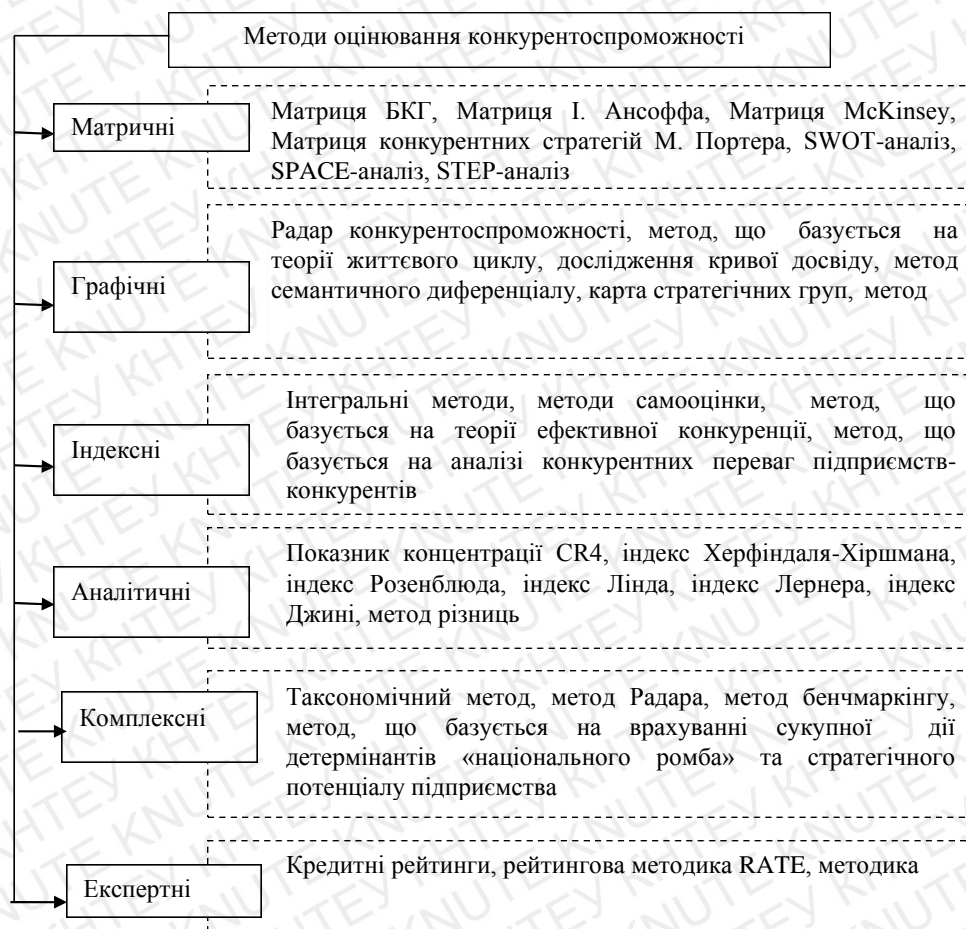

Рис. 1.1. Система методів оцінювання конкурентоспроможності банку [14, с. 42]

Збільшення ринкової частки означає здатність банку впливати на ринок, що вважається свідченням високого рівня конкурентоспроможності. Високий рівень конкурентоспроможності банку створює передумови для збільшення його ринкової частки. Проте досягнення значної ринкової частки може бути короткостроковим, якщо для цього були знижені ціни на продукцію без відповідного рівня її собівартості. Методика оцінки конкурентоспроможності за ринковою часткою дає змогу за характером розподілу часток ринку виділити ряд стандартних положень його суб'єктів: аутсайтери; зі слабкою, середньою і сильною конкурентною позицією; лідери.

Підходи до оцінювання конкурентоспроможності банку у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

**Підходи до оцінювання конкурентоспроможності банку –
дуальний підхід [52, с. 65]**

Назва підходу	Особливості	Позитивні сторони	Негативні сторони	Автор
Оцінка конкурентоспроможності на рівні банку (загалом)	В основі моделі закладено принцип: що вища конкурентоспроможність продукту, то вища конкурентоспроможність банку	Аналіз загальних факторів, які впливають на діяльність банку	За широкої номенклатури продукції процес оцінювання конкурентоспроможності певного продукту, оскільки загальні фактори найчастіше розраховуються в середньому для всіх видів продуктів	Глінський Є.Г.
Оцінка конкурентоспроможності на рівні послуг	Показники конкурентоспроможності банку та його продуктів розраховуються без урахування.	Дослідження дає змогу відповісти на питання про автономність рівня конкурентоспроможності даного продукту	Не враховується зв'язок між продуктом і банком	Герасименко В.В.

Величина зміни ринкової частки надає можливість визначити групи господарюючих одиниць: з позицією, що швидко поліпшується; з позицією, що поліпшується; з позицією, що погіршується; з позицією, що швидко погіршується за конкурентними позиціями. Перехресна класифікація розміру часток і їх динаміки дає можливість побудувати конкурентну карту ринку, на

підставі якої легко встановити місце досліджуваного суб'єкта в структурі ринку, ступінь домінування на ринку, особливості розвитку конкурентної ситуації. Недолік методу полягає в тому, що не можна визначити причини визначеного стану банку, розробити необхідну стратегію банку на ринку [4, с. 47]. Водночас даний метод можна застосувати не лише до всієї організації, а й до конкретної послуги, у нашому випадку кредитної.

Іншою важливою ознакою конкурентоспроможності організації є ефективність її діяльності. Високий рівень ефективності ресурсів і витрат свідчить не лише про результативність конкурентних зусиль. Значна ефективність діяльності створює фінансовий потенціал для подальшого зростання ринкової частки організації, тим самим, його конкурентних можливостей.

Узагальнюючи теоретичні підходи до поняття «конкурентоспроможність банківської системи», можна констатувати, що її сутність полягає в здатності банківської системи країни конкурувати з банківськими системами країн з розвиненою ринковою економікою, а також в здатності національних фінансових організацій конкурувати між собою. Рівень конкурентоспроможності визначається роллю національної банківської системи в економіці України, рівнем фінансової стійкості і якістю корпоративного управління.

В результаті проведеного дослідження наукових джерел, можемо стверджувати, що існуючі методики мають не описовий, а конкретно-економічний, кількісний характер. Запропоновані різними авторами комплексні методики оцінки ще недостатньо удосконалені, складні в застосуванні та потребують доопрацювання. Проаналізувавши багато методів, їх переваги та недоліки, можемо сказати, що для оцінки конкурентоспроможності банківської системи доцільніше застосовувати систему показників, яка об'єднує всі необхідні параметри конкурентоспроможності.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

2.1. Стан конкуренції в банківській системі України та її концентрації

Конкуренція – невідемний атрибут будь-якого ринку та рушійна сила його розвитку. Що стоується банківської системи, то у її конкуренції бере участь не тільки самі банки, а й втягуються їх клієнти, партнери тощо, тобто вона має завжди більш глибокий рівень ніж боротьба установ. Стан банківської конкуренції визначається не тільки кількістю «гравців» на різних ринках банківських послуг, а також їхньою концентрацією на відповідних територіях і широтою охоплення населення та підприємств послугами банку.

Для аналізу стану конкуренції в банківській системі України, дослідимо

динаміку та структуру за останні 10 років та проаналізуємо її стан. За даними Національного банку України в країні мають банківську ліцензію 74 банки, 47 банків знаходяться у стані ліквідації (на 1 листопада 2020 року). 33 банки — банки з іноземним капіталом (в т.ч. 22 — із сто відсотковим іноземним капіталом) (рис. 2.1).

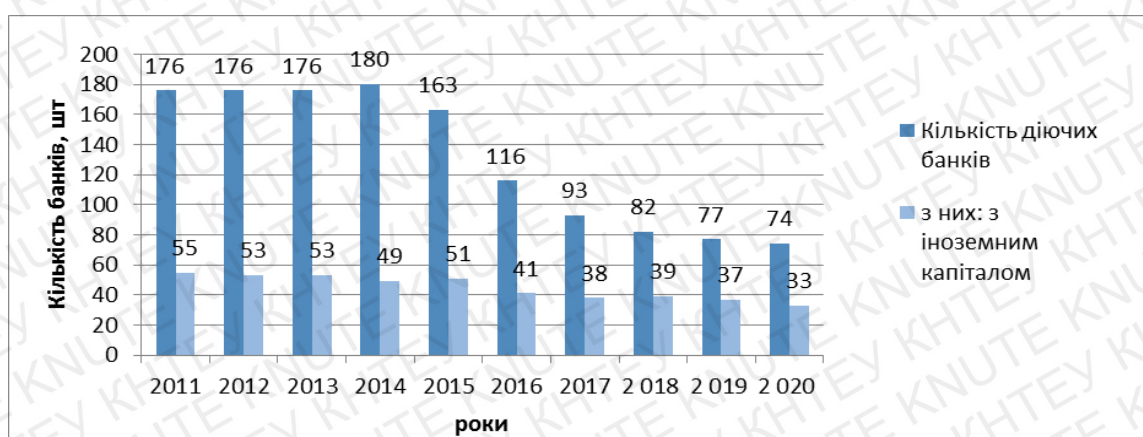

Рис. 2.1 Кількість банків в Україні за 2011-2020 рр. станом на 01.11.2020

*Примітка: розраховано автором на основі даних [12], [13]

Як бачимо з рис 2.1, кількість банків за останні роки зменшується. Так, станом на 01.01.2020 р. ліцензію НБУ мали лише 74 банківські установи, в тому числі 33 з іноземним капіталом та 22 зі 100% іноземним капіталом. Порівняно з 2019 р. їх кількість зменшилася на 3. Причинами тенденції зниження стали: порушення банківського законодавства в сфері фінансового моніторингу та прозорості; складне становище на ринку фінансових і банківських послуг. Прослідкуємо динаміку активів банків протягом п'яти останніх років (рис. 2.2), як бачимо, за останні роки можемо прослідкувати постійну позитивну динаміку до нарощення активів.

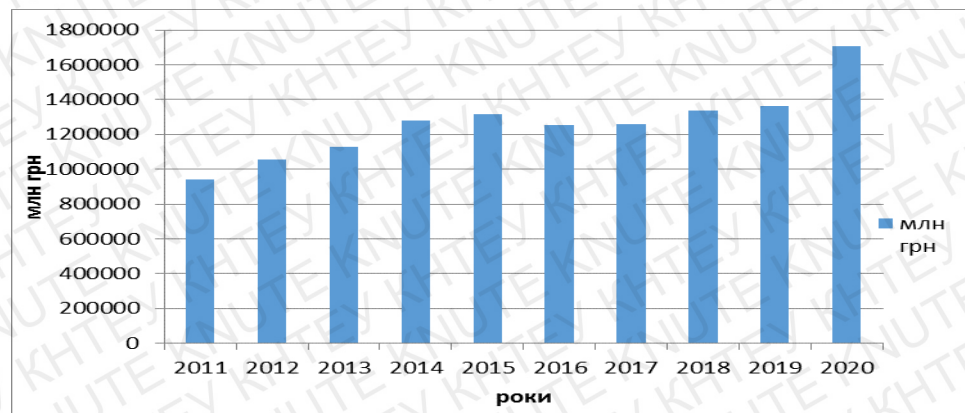

Рис. 2.2 Обсяг активів банків України за 2011-2020 рр. станом на 01.10.2020 р.

*Примітка: розраховано автором на основі даних [12], [13]

За станом на 1 січня 2020 року в Україні налічується 75 діючих банків, що на дві фінансові установи менше ніж на початку минулого року. Протягом останніх років спостерігалось зменшення питомої ваги іноземного капіталу в банківській системі України (табл. 2.1.). Це свідчить про вихід іноземних інвесторів з українського ринку. Також кількість банків що мають ліцензію значно скоротилася. За січень-вересень кількість банківських відділень скоротилося на 304 - з 8509 до 8205 установ. Лише у третьому кварталі року 2020 року банки закрили 64 відділення. Масове закриття відділень спостерігається не тільки в банках України. Банківська система всього світу відчуває потрясіння. Великі банки відмовляються від філій у різних країнах скорочують штат співробітників.

Таблиця 2.1

Структура банківської системи України за 2016-2020 рр. (станом на 01.01)*

Показники	Дата на:				
	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість банків, які мають ліцензію, установ	117	96	82	77	75
з них: з іноземним капіталом	41	38	38	37	35
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	17	18	23	23
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	43,30	55,50	56,20	53,50	43,30

*Примітка: розраховано автором на основі даних [12], [13]

Аналізуючи дані таблиці 2.2, слід зазначити, що баквська сиистеима стримко зменшується, що відповідає задачам її реформування з боку НБУ.

Особливості банківської конкуренції на українському ринку банківських послуг полягає у тому, що її відрізняє:

- по-перше, високий ступінь концентрації банківських активів найбільших системних банках (перших 5);
- по-друге, не можна не відзначити монополістичне становище Ощадбанку та Приватбанку, а також високу частку 5 банків, що мають найбільші обсяги вкладів (див. табл. 2).

Такий високий рівень монополізації банківської системи може представляти реальну загрозу виживанню малих і середніх банків. По-третє, географічно кредитні організації розподілені по території країни вкрай нерівномірно, що обумовлює недостатню забезпеченість низки суб'єктів банківськими послугами та низький рівень конкуренції в масштабах держави. Така диспропорція є джерелом високих системних ризиків у функціонуванні банківської системи. За показниками ринкової концентрації, розрахованими за активами та коштами, залученими від клієнтів, у 2020 році відбулося зростання рівня ринкової концентрації в банківській системі України для трьох, п'яти і семи банків. При цьому вищий рівень концентрації спостерігався в разі розрахунку за коштами клієнтів, а не за активами. На

думку фахівців, більш об'єктивним є визначення рівня ринкової концентрації саме за коштами клієнтів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Результати розрахунку індекса Герфіндаля – Гіршмана банківської системи України за 2019-2020 рр. (станом на 01.01)*

Показники	Загальні активи		Грошові кошти та їх еквіваленти		Узагальнений коефіцієнт ринкової позиції	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
CR-3	54,27	53,98	44,03	54,54	48,88	54,26
CR-5	63,19	65,21	59,61	69,72	61,37	67,43
CR-7	70,31	72,82	64,71	76,21	67,45	74,49

*Примітка: розраховано автором на основі даних [12], [13]

У 2020 році рівень ринкової концентрації, розрахований за обсягом коштів, залучених від клієнтів, для трьох банків збільшився з 44,03 до 54,54%; для п'яти банків – з 59,61 до 69,72%; а для семи банків – із 64,71 до 76,21%. Узагальнений коефіцієнт ринкової позиції за двома показниками – активами і коштами клієнтів, розрахований за формулою середньої геометричної, також має тенденцію до збільшення: для трьох банків – з 48,88 до 54,26%; для п'яти банків – із 61,37 до 67,43%; а для семи банків – із 67,45 до 74,49%.

Проведені дослідження з використанням коефіцієнта ринкової концентрації (CR) засвідчили високий рівень концентрації в банківському секторі України. На три найбільші банки припадає майже половина банківських послуг. На найбільший банк в Україні – «ПриватБанк» припадає 23,56% коштів, залучених банківською системою від юридичних і фізичних осіб. Додамо, що станом на 01.02.2020 до семи найбільших банків в Україні входили три українські державні банки («Ощадбанк», «Укресімбанк», АБ "УКРГАЗБАНК"), два банки іноземних банківських груп АТ "Альфа-банк" і «Райффайзен Банк Аваль»), банк з приватним капіталом українських бізнесменів АТ «ПУМБ» та «ПриватБанк».

Таблиця 2.3

**Значення індекса Герфіндаля – Гіршмана для банківської системи
України за 2019-2020 рр. (станом на 01.01), %***

Показник	2019	2020
Кошти клієнтів	1047	1439,84
Активи	1223,69	1259

*Примітка: розраховано автором на основі даних [12], [13]

Разом з тим відповідно до значення індексу Герфіндаля – Гіршмана за активами банківська система України залишається низькоконцентрованою. Значення індексу ННІ на 1 лютого 2020 року дорівнювало 1259 (на 01.02.2019 – 1223,69), тобто було менше ніж 1500. За коштами клієнтів банківська система України має рівень концентрації, оскільки значення індексу ННІ перевищує 1 000 і становить 1 439,84 (на 01.02.2019 – 1047).

Відповідно до значень коефіцієнтів ринкової концентрації та індексів Герфіндаля – Гіршмана виділяють три типи ринку за ступенем концентрації (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Типи ринку банківських послуг за ступенем концентрації*

Тип ринку	Ступінь концентрації	
	Висококонцентровані ринки	При $70\% < CR3 < 100\%$ $2\ 000 < ННІ < 10\ 000$
Помірно концентровані ринки	При $45\% < CR3 < 70\%$ $1\ 000 < ННІ < 2\ 000$	При $45\% < CR4 < 80\%$ $1\ 000 < ННІ < 1\ 800$
Низькоконцентровані ринки	При $CR3 < 45\%$ $ННІ < 1\ 000$	При $CR4 < 45\%$ $ННІ < 1\ 000$

*Примітка: розраховано автором на основі даних [12], [13]

Відповідно до наведених критеріїв український ринок банківських послуг станом на 1 лютого 2020 року є помірно концентрованим. Рівень ринкової концентрації трьох найбільших банків перевищує 45% ($CR - 3 = 54,27$), а значення індексу Герфіндаля – Гіршмана становить більше ніж 1 000 ($ННІ = 1\ 259$). До того ж український ринок банківських послуг має

тенденцію до стрімкого зростання концентрації. У разі збереження таких темпів зменшення кількості банків ринок у найближчі рік – два може стати висококонцентрованим. Водночас слід відмітити динамічне зростання коефіцієнта упродовж 2019 року через стрімке зменшення кількості банків через втрату ними платоспроможності, внаслідок чого відбулася докорінна зміна структури банківської системи. Крім того, значний фактор, який зіграв роль в цій ситуації – особливе відношення населення України до банків, а саме недовіра, що створює необхідність обслуговуватися тільки в великих банках, які мають пізнаванність.

Отже, сьогодні банки конкурують не лише показниками діяльності та частками ринку, на перше місце виступає конкуренція в площині довіри до банків та їхньої надійності, а також відкритості та транспарентності. Розглянемо стан конкуренції за показниками стійкості і репутації (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

**Розрахунок рейтингу стійкості групи банків станом на 01.01.2020 р.
з урахуванням ділової репутації []**

Найменування банків	Е _Г	РЕГ	РЗС	РЗСЕГ	Відхилення (РЗСЕГ - РЗС)
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	2,44	5	4,74	4,81	0,07
АТ «УкрСиббанк»	0,80	3,12	4,38	4,14	-0,24
ПАТ «Креді Агріколь банк»	0,76	3,09	4,06	3,90	-0,16
АТ «ОТП Банк»	0,16	1,59	3,87	3,28	-0,60
ПАТ «Кредобанк»	1,35	4,72	3,86	4,17	0,31
АТ «Прокредитбанк»	0,38	2,0	3,81	3,40	-0,41
АБ «Укргазбанк»	0,30	1,9	3,72	3,35	-0,37
АТ «Ощадбанк»	-0,68	1	3,69	3,34	-0,36
АТ «Укрексімбанк»	-0,16	1	3,61	2,97	-0,64
ПАТ «Альфа-банк»	0,87	3,19	3,52	3,56	0,03
ПАТ «ПУМБ»	1,27	4,64	3,49	3,79	0,30
ПАТ КБ «Правекс банк»	-1,40	1	3,49	2,97	-0,52
ПАТ «Ідея Банк»	2,28	4,91	3,33	3,63	0,30
ПАТ «Універсал банк»	0,7	3,02	3,23	3,25	0,02
КБ «Південний»	0,50	2,61	3,20	3,24	0,03

Умовні позначення: Е_Г – ефективність ділової репутації банків; РЕГ – рейтинг банків за ефективністю ділової репутації; РЗС – загальний рейтинг стійкості банків за даними Мінфіну України; РЗСЕГ – загальний рейтинг стійкості банків з урахуванням ефективності ділової репутації

Вважаємо доцільним для отримання більш об'єктивної оцінки результатів діяльності вітчизняних банків використовувати рейтинг ділової репутації банку як складову загального рейтингу стійкості банків, який щомісячно публікується Міністерством фінансів України

Таким чином, аналіз отриманих результатів доводить, що сформований загальний рейтинг стійкості українських банків з урахуванням ефективності

Отже, стан конкуренції в банківській системі України або тип структури ринку банківських послуг можна вважати олігополістичним, оскільки значна частка ринку припадає на кілька великих банків. При цьому послуги вони можуть надавати як однакові, так і різні за своїми параметрами. Для такого типу ринку переважно характерним є високий ступінь концентрації банківських послуг, що продемонстрували наші розрахунки. В наступному розділі проаналізуємо ґрунтовно, стан конкуренції самих великих банків України (на прикладі державних банків), щоб виявити їх потенціал та рівень конкуренції на різних ринках банківських послуг.

2.2. Індикаторний аналіз конкуренції на ринку банківських послуг

Оцінка конкуренції на ринку банківських послуг необхідна для обґрунтування управлінських рішень і практичних дій з регулювання процесів конкуренції, розвитку конкурентних переваг, розробки методів стратегічного управління конкурентоспроможністю банків. Особливо важно зрозуміти, що один і той же банк на різних ринках банківських послуг може демонструвати різну потужність та конкурентоспроможність, а також, стан конкуренції за лежатиме і від самого ринку та його насиченості, і від Проаналізуємо індексним методом рівень інтенсивності конкуренції на окремих ринках банківській послуг.

Почнемо аналіз з кредитного ринку фінансових установ. Розрахуємо індекс Херфіндаля-Хіршмана за 2018-2020 рр. (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Результати розрахунку індекс Херфіндаля-Хіршмана за показниками кредитного портфелю банків України за 2018-2020 рр. (станом на 01.01)*

Банк	Частка ринку, %			Квадрат частки, г ²		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Приватбанк	16,79	17,54	33,52	281,11243	306,390045	1123,83
Ощадбанк	13,27	15,05	4,17	176,1605	226,7152	17,44
Укргазбанк	5,98	6,79	1,87	35,87659	46,20773	3,50
Райффайзен Банк Аваль	6,73	7,20	4,32	45,33531	51,93449	18,66
Альфа-банк	5,02	4,18	9,34	25,28085	17,47756	87,37
ПУМБ	4,54	4,22	6,16	20,62988	17,84496	37,96
УкрСиббанк	3,95	3,82	4,61	15,67145	14,66869	21,29
ОТП банк	3,10	2,68	5,25	9,631901	7,192772	27,58
Банк Південний	2,82	3,32	0,28	7,9782	11,04655	0,078807
Таскомбанк	1,92	2,13	0,82	3,689913	4,561698	0,681
Усього	100	100	100	686,367	690,0397	1338,42

*Примітка: складено автором за джерелом [12], [13]

Виходячи з даних таблиці 2.6, можна сказати, що кредитний ринок є середньоконцентрованим та має монополістичну конкуренцію. На ринку кредитів юридичним особам ми бачимо монополістичну конкуренцію, тобто майже всі банки надають однакову кількість кредитів, але серед них є і лідер "Ощадбанк", який на разі має показник в 2 рази більший від інших. По кредитах фізичним особам, можна зробити висновок, що тут є явна монополістичні тенденції (індекс ІХХ = 1338,42).

Отже, в табл. 2.6., наведені: обсяги наданих кредитів юридичним та фізичним особам та спостерігається зростаюча тенденція, що свідчить про відновлення кредитування в Україні, а також прагнення банків профінансувати вітчизняний бізнес і налагодити подальшу співпрацю з ним, адже він є основним джерелом доходів банку.

Саме на ринку банківських послуг для населення зараз відбувається запекла боротьба за кожного клієнта. Разом з тим, на ринку є вже основні лідери, які мають сильний вплив на цінові та нецінові методи інструменти конкуренції (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Результати розрахунку індексу Херфіндаля-Хіршмана за показниками депозитного портфелю фізичних осіб за 2018-2020 рр. (станом на 01.01.)*

Банк	Частка ринку, %			Квадрат частки, г ²		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Приватбанк	31,09	32,15	32,73	1195,27	1199,61	1206,28
Ощадбанк	15,82	18,11	18,89	250,20	327,85	356,73
Укресімбанк	5,59	5,24	5,21	31,30	27,46	27,11
Укргазбанк	3,10	3,50	4,27	9,62	12,25	18,24
Райффайзен Банк Аваль	4,05	4,53	4,46	16,42	20,56	19,93
Альфа-банк	3,54	4,94	6,42	12,56	24,38	41,21
ПУМБ	3,37	3,27	3,27	11,33	10,67	10,70
Укрсиббанк	2,63	2,74	2,84	6,92	7,53	8,07
ОТП банк	2,14	2,10	2,19	4,56	4,42	4,79
Південний банк	1,50	1,67	1,73	2,26	2,78	2,99
Всього	74,84	81,25	84,01	1540,44	1637,51	1696,05
Усього по банк.системі	100	100	100	x	x	x

*Примітка: складено автором за джерелом [12], [13]

Як видно із табл. 2.7, найбільшим за часткою на ринку депозитних послуг у роздрібному сегменті є ПАТ «Приватбанк» (його частка змінилась від 31,09% у 2018 році до 32,15 % у 2019 році та до 32,73% у 2020 році), що свідчить про явні монопольні тенденції на ринку, які пов'язані з його високою часткою. Приват банк є флагманом з впровадження інформаційних та клієнтських технологій на ринок роздрібних банківських послуг. Саме він є найбільш відомим для населення банком України. Також, другим по впливу на роздрібний сегмент, є Ощадбанк за загальною сумою депозитів (24%), який є флагманом в забезпеченні пенсійного та комунального обслуговування, а також має високе значення при прийнятті рішення щодо здійснення довгострокових банківських вкладень.

Отже індексний аналіз на кредитному та депозитному у ринках продемонстрував тенденції до монополізації банківської системи України.

Незважаючи на потік негативної інформації щодо COVID-19, зміни керівництва НБУ, девальвацію обмінного курсу з початку року майже на 18% та падіння доходів у реальному секторі економіки, основні ринки банківських послуг знаходяться у відносно стабільному стані. Залишки коштів з початку року збільшилися як у фізичних, так і у юридичних осіб.

Зміна керівництва Ощадбанку, одному з найбільших фінзакладів серед тих, що працюють з коштами населення, впливає на значні зміни в балансі банку і системи в цілому (суттєво скоротився кредитний портфель і залишки коштів юридичних осіб, але банк залишається лідером у роботі з населенням).

Вагомого успіху завдяки продукту Monobank досяг Універсалбанк, який значно випереджає у 2020 році інші банки у кредитуванні фізичних осіб, пропорційно розширюючи свою ресурсну базу. Що стосується кредитування юридичних осіб, то очікуваного зростання не відбувається, незважаючи на значне зниження облікової ставки НБУ.

В українських умовах облікова ставка НБУ і реальні кредитні ставки банків корелюють між собою з урахуванням девальваційних і інфляційних очікувань, а також вимог регулятора до формування резервів і маржі на утримання банків.

На ці очікування значно впливали необережні висловлювання високопосадовців та заходи НБУ щодо оцінки ризиків при стрес-тестуванні.

У підсумку кредитування фізичних осіб значно не вплинуло на зростання попиту в економіці. Якщо розвинені країни в умовах кризи COVID-19 стимулюють внутрішній попит через пільгове кредитування заходами кількісного пом'якшення, то в Україні, треба визнати, цей підхід не працює.

Стабільність внутрішнього ринку підтримується низькими цінами на світових ринках на енергоносії та відносно високими цінами на продукцію сільського господарства, руду і метал. Зміна тенденцій на світових товарних ринках може мати такі ж наслідки, які були у 2008–2009 роках [32].

Таблиця 2.8.

**Оцінка щомісячних напрямів фінансових потоків на основних ринках
банківських послуг за січень-липень 2020 р. [40]**

Місяць	Кошти фіз. осіб			Кошти юр. осіб			Кредити фіз. осіб			Кредити юр. осіб		
	UAH	USD	EUR	UAH	USD	EUR	UAH	USD	EUR	UAH	USD	EUR
2020 р.												
Січень	2 247	91	20	8 761	512	92	3 021	-6	0	-14 655	-147	-38
Лютий	12 216	44	23	-1 733	110	128	787	-6	0	3 000	-133	7
Березень	-2 745	16	-35	-23 844	-695	177	1 614	-8	0	18 505	-145	-39
Квітень	22 899	-225	-3	44	59	54	-5 440	-10	0	-10 514	-56	-5
Травень	5 015	-8	-5	9 899	108	-10	-416	-5	0	-6 545	-217	8
Червень	2 293	-13	-3	11 514	111	-161	1 139	-11	0	-337	-52	60
Липень*	-5 804	78	6	19 357	-65	123	1 484	-22	0	562	-37	-24
	Зміна у процентному відношенні, %											
Січень	0,7	1,1	1,5	2,7	8,4	6,0	2,0	-0,8	-0,3	-3,7	-1,4	-1,3
Лютий	3,8	0,5	1,6	-0,5	1,7	7,9	0,5	-0,8	-0,3	0,8	-1,3	0,2
Березень	-0,8	0,2	-2,5	-7,1	-10,4	10,2	1,0	-1,0	-0,1	4,9	-1,4	-1,3
Квітень	7,0	-2,7	-0,2	0,0	1,0	2,8	-3,4	-1,2	-0,3	-2,6	-0,6	-0,2
Травень	1,4	-0,1	-0,3	3,2	1,8	-0,5	-0,3	-0,6	-0,1	-1,7	-2,2	0,3
Червень	3,5	-0,2	-0,2	3,6	1,8	-8,2	0,7	-1,5	-0,7	-0,1	-0,5	2,1
Липень	-1,6	1,0	0,4	5,7	-1,1	6,7	1,0	-1,5	-0,5	0,1	-0,4	-0,9
За 7 місяців	13,4	0,0	0,4	9,3	-0,3	28,7	2,0	-7,4	-2,2	-2,5	-11,0	-7,9

Як видно з табл 2.8, у липні 2020 р. динаміка надходжень головного ресурсного джерела банківської системи (кошти фізичних осіб) погіршилася.

Основна причина – необережні вислови високопосадовців щодо бажаного обмінного курсу гривні і темпів інфляції у 2020 році. В умовах невизначеності з розвитком економічної ситуації при подоланні кризи COVID-19 клієнти почали забирати гривню з банківської системи.

З одного боку, це притаманно для літнього періоду у зв'язку із сезоном відпусток, але не слід забувати про поточну кризу, загострення якої може відбутися восени. Тим не менше, з початку року в гривні кошти фізосіб у банківській системі збільшилися, за попередніми оцінками, на 42,1 млрд грн, збільшення залишків коштів у валюті майже не відбулося – у межах статистичної похибки. За сім місяців фізичні особи збільшили залишки у 53 банках.

Найбільше виросли портфелі коштів фізичних осіб у ПриватБанку (15,6 млрд), Ощадбанку (13,2 млрд), Універсалбанку (monobank) (4,1 млрд), ПУМБ (2,4 млрд), Альфа Банку (1,3 млрд). Кошти населення забирало з 20 банків, найбільші втрати в МІБ, Сбербанку Росії, Ідея банку, банках «Кредит Дніпро» і «Аркада».

Що стосується бізнесу, то його залишки в липні в банківській системі збільшуються як у гривні (30,6 млрд), так і у валюті. При незначному зменшенні залишків у доларі, залишки коштів у євро збільшилися майже на 436 млн.

З початку року залишки на рахунках коштів у юридичних осіб виросли у 42 банків, зменшилися у 33. Найбільше вони виросли в Укрексімбанку (14,7 млрд), Укргазбанку (14,7 млрд), ПриватБанку (7,4 млрд), Райффайзен банку Аваль (6,9 млрд), ПУМБ (1,8 млрд). Відплив коштів юридичних осіб за сім місяців відбувся в Ощадбанку, Сітібанку, Сбербанку Росії, Укрсиббанку.

Що стосується кредитування, то, незважаючи на гучні виступи представників влади і послаблення вимог до резервування з боку НБУ, банки ведуть себе обережно.

Портфелі фізичних осіб у кризовому липні 2020 року в гривні виросли у Універсалбанку (614 млн), ПУМБ (213 млн), Ощадбанку (202 млн), А-

банку (149 млн), ОТП-банку (125 млн), Кредо банку (110 млн). Тоді як у ПриватБанку, Укрсиббанку, Альфа Банку, Мегабанку кредити фізичних осіб зменшувалися.

Парадокс статистики – приріст портфеля кредитів фізичних осіб Універсалбанку (Monobank) з початку року складає 3,7 млрд, тоді як сумарний приріст усієї банківської системи -3,1 млрд. У 2020 році технології Monobank дозволяють відкривати кредитні лінії клієнтам – фізичним особам агресивніше, ніж пропонуються подібні продукти в інших банках.

Банки, що мали найбільше і найменше зростання кредитного портфеля фізичних осіб у гривні за сім місяців 2020 року, тис. грн

У кризовому липні 2020 року збільшилися кредитні портфелі в гривні юридичних осіб у 35 банків, найбільше в Креді Агріколь (1,8 млрд), Укрсиббанку (1,7 млрд), Сітібанку (1,5 млрд), Укрексімбанку (0,9 млрд), Альфа Банку (0,7 млрд).

Значно скоротився у липні кредитний портфель юридичних осіб Ощадного банку (5,4 млрд). Мабуть, це пов'язано з поточними процесами зміни менеджменту. Скоротилися портфелі в 35 банків, найбільше Дойче банку ДБУ, ПриватБанку, Райффайзен банку Аваль. У цілому продовжується повільне зменшення кредитного портфеля юридичних осіб.

Отже, оцінка рівня конкуренції банківської системи України за 2018-2020 рр. довела її монополістичний характер та наявність серйозних змін у 2020 р. внаслідок впливу різних зовнішніх чинників, серед яких самими значущими є початок світової фінансової кризи та пандемія COVID-19, що мало суттєвий вплив на конкурентоспроможність всіх без виключення банків України.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Рекомендації щодо удосконалення методики оцінки конкурентоспроможності банку

В умовах турбулентності та загрози фінансовій стабільності, загострення потреби фінансових ресурсів, пандемії Covid-19, виникає необхідність удосконалення підходів підвищення конкурентоспроможності банківської системи загалом та банківських послуг зокрема.

Сьогодні відчутно значне посилення конкуренції на ринку банківських послуг України, незважаючи на суттєве зменшення банків, що з одного боку сприятиме зниженню вартості фінансових ресурсів та зростанню їхньої доступності для підприємств і населення, а з іншого боку – стимулює банки до визначенню нових «океанів» взаємодії та конкуренції.

Конкурентоспроможність банківського продукту вченими запропоновано визначати як відносний динамічний показник, що дозволяє оцінити співвідношення його якісних та вартісних характеристик порівняно з продуктами-конкурентами та визначити на цій основі фактичний рівень конкурентоспроможності. На нашу думку, процедури оцінки та розробки комплексу заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності банківських продуктів повинні бути, по-перше, узгоджені між собою, і проводитися послідовно, оскільки при отриманні значення показника конкурентоспроможності банківського продукту нижче цільового рівня необхідно розробляти заходи щодо підвищення рівня конкурентоспроможності банківських продуктів, по-друге, оцінка повинна охоплювати всі фактори конкурентоспроможності банківського продукту. Ураховуючи зазначене вище, нами розроблений методичний підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності банківського продукту та розробки комплексу заходів щодо підвищення її рівня до цільового значення (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності банківського продукту та підвищення її рівня до цільового значення [43, с. 224]

Для кожного з виділених факторів конкурентоспроможності банківських продуктів доцільно сформувані відповідні критерії, за яким буде проводитися його оцінка. Узагальнення критеріїв конкурентоспроможності банківського продукту за визначеними групами внутрішніх факторів наведено в таблиці 1.

Таблиця 3.2

**Пропоновані критерії конкурентоспроможності банківських продуктів
[42.с. 225]**

Група оцінки	Об'єкт оцінки	Критерій
Вартість банківського продукту	Вартісний аспект	<ul style="list-style-type: none"> - базова ціна банківського продукту; - наявність стимулюючої складової (за обсяги, за асортимент, за комплексність, за форми та строки оплати); - наявність знижок (сезонних, поза сезонних, акційних) та націнок (нагорода за лояльність, надбавки VIP-клієнтам) для стимулювання просування.
Якість банківського продукту	Елементний аспект	<ul style="list-style-type: none"> - широта асортименту (кількість запропонованих груп банківських продуктів); - глибина асортименту (кількість позицій для конкретного виду банківського продукту); - новизна асортименту (кількість інноваційних банківських продуктів у загальному асортименті); - відповідність структури асортименту вимогам споживачів; - відповідність цінового діапазону асортименту банківських продуктів рівню їх якості; - ступінь збігу асортименту продуктів банку з асортиментом його конкурентів; - наявність стандартів якості банківських продуктів; - наявність технологічних карток банківських продуктів.
	Функціональний аспект	<ul style="list-style-type: none"> - час очікування до початку обслуговування; - час обслуговування; - час, необхідний для проведення розрахунків. - собівартість бізнес-процесу по виготовленню та реалізації банківських продуктів.
	Організаційний аспект	<ul style="list-style-type: none"> - зручність місця розташування точки продажу; - віддаленість від зупинок громадського транспорту; - наявність місць для паркування; - зручність часу роботи; - оптимальність організації клієнтського простору та розміщення робочих місць відповідно до потреб клієнта; - компетентність, коректність і доброзичливість персоналу; - вміння працівників точки продаж уникати конфліктів або вдало їх вирішувати.
	Інформаційний аспект	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення можливості проводити операції з банком конфіденційно; - наявність інформації про діяльність точки продажу (час обслуговування, місцезнаходження регіональних підрозділів, банкоматів, ідентифікація підрозділів і працівників, що обслуговують клієнтів); - наявність інформації про асортимент банківських продуктів (наявність рекламних матеріалів про банківські продукти та їх характеристики, їх повнота та актуальність); - якість оформлення інформаційних матеріалів.

Показники конкурентоспроможності банківських продуктів, розраховані на попередньому етапі, – величини, що знаходяться в інтервалі від 0 до 1, вимагають якісного трактування для визначення можливих заходів щодо забезпечення цільового рівня конкурентоспроможності банківських продуктів.

Модифікована шкала Харрінгтона по визначенню рівнів конкурентоспроможності банківських продуктів і можливих заходів щодо забезпечення їх цільового рівня представлена в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Шкала рівнів конкурентоспроможності банківських продуктів [42,с.223]

Числові інтервали	Рівень конкурентоспроможності банківських продуктів	Можливі дії по забезпеченню конкурентоспроможності банківських продуктів
0,8-1,0	Дуже високий рівень конкурентоспроможності банківських продуктів	Заходи банку щодо забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів ефективні. Необхідно розробляти превентивні заходи щодо попередження зниження конкурентоспроможності банківських продуктів.
0,63-0,8	Високий рівень конкурентоспроможності банківських продуктів	Заходи банку щодо забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів достатньо ефективні, в механізм забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів необхідно вести незначні корективи.
0,37-0,63	Середній рівень конкурентоспроможності банківських продуктів	Заходи банку щодо забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів достатньо ефективні, цілі і задачі механізму забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів частково досягнуті, але необхідно розробити додаткові заходи щодо забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів.
0,2-0,37	Низький рівень конкурентоспроможності банківських продуктів	Заходи банку щодо забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів неефективні, цілі і задачі механізму забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів майже не досягнуті, механізм забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів вимагає суттєвого вдосконалення
0,0-0,2	Дуже низький рівень конкурентоспроможності банківських продуктів	Заходи банку щодо забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів неефективні, цілі і задачі механізму забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів не досягнуті, механізм забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів вимагає реінжинірингу. Доцільно розглянути можливість виводу банківського продукту з продуктового ряду банку.

Вважаємо, що якщо показник конкурентоспроможності банківських продуктів попадає в інтервал (0,0-0,37), то доцільно здійснити їх бенчмаркінг.

На першому етапі бенчмаркінгу обирається об'єкт та суб'єкт порівняння.

Другий етап передбачає збір інформації, необхідної для проведення бенчмаркінгу. На третьому етапі ця інформація аналізується і порівнюється з даними банку-об'єкту, конкурентоспроможність продуктів якого досліджується. На четвертому етапі розробляються заходи щодо вдосконалення механізму забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів для забезпечення досягнення його цільового рівня. На п'ятому етапі розраховується ефективність розроблених заходів для прийняття рішення щодо їх впровадження в діяльність банку.

Якщо результат економічного обґрунтування заходів щодо забезпечення цільового рівня конкурентоспроможності банківських продуктів позитивний, то вони впроваджуються в діяльність банку (шостий етап), якщо результат оцінки негативний, то необхідно повернутися до четвертого етапу і розробити заходи з урахуванням ресурсів, специфіки і можливостей банку. На заключному, сьомому етапі, проводиться контроль за досягненням цільового рівня конкурентоспроможності банку та ефективністю механізму забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів.

Розширена характеристика етапів бенчмаркінгу банківських продуктів за запропонованою нами технологією наведена в таблиці 3.

Проаналізувавши отримані показники для забезпечення цільового рівня конкурентоспроможності банківських продуктів, необхідно працювати в наступних напрямках: постійно вивчати й аналізувати зовнішні і внутрішні фактори, що визначають конкурентоспроможність банківських продуктів; забезпечувати взаємозв'язок вартісних, елементних, функціональних, організаційних, інформаційних складових конкурентоспроможності банківських продуктів на основі підвищення ефективності банківського менеджменту; удосконалювати ті внутрішні бізнес-процеси, в яких спостерігаються відхилення від запланованих показників, і внесення коректив та, за необхідності, реінжиніринг

механізму конкурентоспроможності банківських продуктів, зумовлений специфікою діяльності банку і змінами зовнішніх і внутрішніх факторів; удосконалювати інформаційне забезпечення оцінки конкурентоспроможності банківських продуктів; використовувати бенчмаркінг як ефективний інструмент вдосконалення механізму забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів.

Таблиця 3.4

Технологія бенчмаркінгу банківських продуктів [42, с. 222]

Етапи процесу бенчмаркінгу	Задачі бенчмаркінгу	Методи, що використовуються для досягнення задач бенчмаркінгу
Перший (підготовчий)	Визначення об'єкта порівняння	1. Експертний метод 2. Метод ранжування суб'єктів бенчмаркінгу за пріоритетами
	Визначення суб'єкта порівняння	1. Метод М. Портера 2. Метод конкурентних карт 3. Експертний метод
Другий етап	Формування інформаційної бази дослідження	
Аналітичний	Визначення розривів у параметрах об'єкта порівняння порівняно з показниками суб'єктів порівняння, обраних на попередньому етапі	1. Метод GAPів (розривів) 2. Методи оцінки конкурентоспроможності банківських продуктів
	Визначення прогнозного рівня параметрів об'єктів порівняння	Економіко-статистичні та економіко-математичні методи
Регулювання	Розробка комплексу заходів щодо досягнення цільового рівня конкурентоспроможності банківських продуктів з урахуванням результатів бенчмаркінгу	1. Метод побудови дерева цілей 2. Метод управління цілями 3. Програмно-цільовий метод
Контроль	Оцінка ефективності запропонованих заходів та ефективності механізму забезпечення конкурентоспроможності банківських продуктів	1. Експертний метод

Запропонований методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності банківських продуктів є комплексним і дозволяє визначити фактичний її рівень та виділити можливі внутрішні фактори впливу для забезпечення її цільового рівня. На основі цього здійснюється підготовка рекомендацій щодо прийняття рішень по забезпеченню конкурентоспроможності банківських продуктів.

3.2. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в сучасних умовах

Стабілізація та розвиток банківської системи у період фінансової кризи значною мірою залежатиме від розроблення ефективних сценаріїв розвитку банківської системи, які б передбачали її перехід від екстенсивної до інтенсивної моделі розвитку, що характеризується якісними змінами та орієнтацією на довгострокову (стратегічну) ефективність і системну стійкість.

Для визначення конкурентоспроможного потенціалу банківської системи України виконано аналіз факторів зовнішнього ділового середовища, щодо означеної галузі із застосуванням інструменту PEST-аналізу (дод.А).

Успішний розвиток банківської системи залежить від багатьох чинників: це й сприятливе економічне середовище, й інвестиційний клімат, й очікування суб'єктів господарювання, які значною мірою визначаються монетарною політикою, монетарним та банківським регулюванням, а також, формуються під впливом комунікаційної політики, яка проводиться центральним банком держави. Наявність проблем у будь-якій із зазначених сфер можуть створювати ефект доміно та породжувати нестабільність всієї економіки.

Український ринок банківських послуг потребує підтримки конкуренції і запобігання монополізові з метою підвищення ефективності діяльності банків і банківської системи, захисту інтересів вкладників та кредиторів. Для ринку банківських послуг модель ідеальної конкуренції [15, с. 156] сьогодні є недосяжною, оскільки вона передбачає автономію продавців, відсутність бар'єрів входу / виходу, інформованість учасників ринку.

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» [1] та Постановою НБУ № 306 існує низка обмежень щодо входження на ринок банківських послуг. І хоча в Україні функціонує ще значна кількість банків (на 1 листопада 2020 року – 74 банки), банківський ринок є досить монополізованим. На ринку домінують три системно важливі банки – «ПриватБанк», «Ощадбанк» і «Укресімбанк», з яких два останні є державними.

Проведемо SWOT-аналіз банківської системи України у 2020 р., який продемонструє сильні та слабкі сторони банківської системи України, а також можливості подальшого розвитку та загрози, які несуть потенційні ризики.

Таблиця 3.5

Матриця SWOT-аналізу банківської системи України у 2020 р.*

	Позитивний вплив	Негативний вплив
	Сильні сторони	Слабкі сторони
Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> – широкий асортимент ринку банківських продуктів та послуг, їх доступність; – забезпечення кредитування економіки; – добре розвинена мережа кореспондентських відносин; – впровадження та використання сучасних інформаційних технологій; – обслуговування карткових проектів та наявність мережі банкоматів; – оперативна система консультування та підтримки клієнтів; - початок активної діджиталізації банківської системи 	<ul style="list-style-type: none"> – високі відсоткові ставки за виданими кредитами; – недоліки в системі внутрішнього контролю та аудиту; – недостатній рівень капіталізації, звідси обмежена можливість покриття банківських ризиків; – висока частка проблемної заборгованості у кредитних портфелях банків; – недостатня диверсифікація кредитного портфеля; - слабкий рівень діджиталізації банківської системи, який не дає можливості відповідати аналогічним показникам європейських банківських систем
	Можливості	Загрози
Внутрішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> – покращення інвестиційного клімату; – зростання рівня доходів населення; – збільшення розміру власного капіталу банків; – покращення якості кредитного портфеля; – підвищення кваліфікації персоналу; – підвищення якості послуг, що надаються банками; – підвищення фінансової інклюзії населення; - підвищення рівня автоматизації процесів управління банком 	<ul style="list-style-type: none"> – зростання відсоткових ставок за кредитами; – посилення фінансової кризи; – недосконалість в роботі програмного забезпечення банків; – зміни в податковому законодавстві; – зниження довіри клієнтів; – поширення шахрайства; -Втратити конкурентні позиції через невідповідний європейському рівню автоматизації процесів банківської діяльності.

*Примітка: розроблено автором на основі дослідження джерел [12],[13],[48]

Отже, сьогодні, ми вважаємо, що для досягнення високого рівня конкурентоспроможності банківської системи України і на внутрішньому і на зовнішніх ринках необхідно продовжувати активне реформування, серед заходів якого необхідно приділити високу увагу автоматизації процесів управління банківською діяльністю та діджиталізації банківського ринку. .

За результатами опитування банків України, проведене у 2019 році були визначені основні тенденції діджиталізації банківського ринку України. Очікується, що більше зусиль та підтримки для розвитку цього важливого напрямку відбудеться у 2020-2021 рр., що значно підвищить рівень конкурентоспроможності банківської системи та кожного банку (рис.3.1).

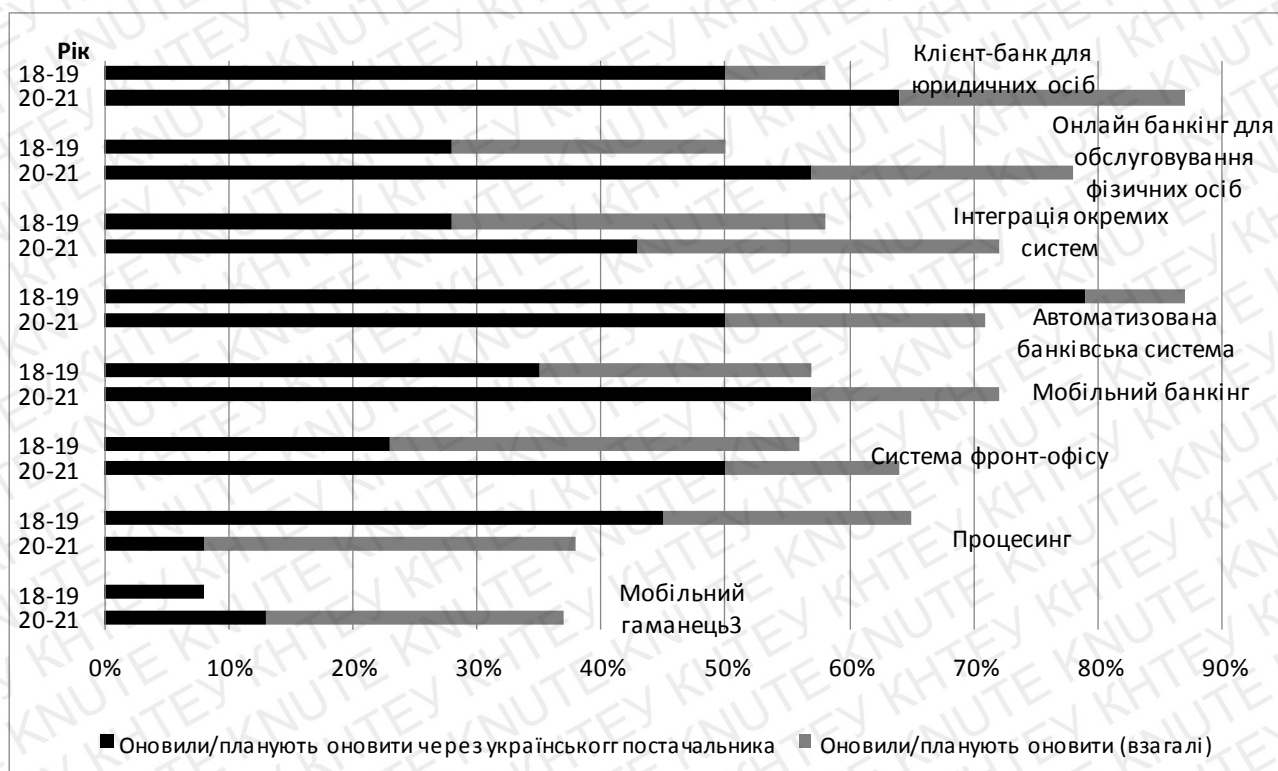

Рис. 3.1 Системи, які банки автоматизували / оновили / додали новий функціонал у фінансовому році '2018-2019 рр. чи планують зробити це у фінансовому році 2020-2021 р. [43]

Отже, з рисунку 3.1. ми бачимо, що банки в 2018-2019 роках автоматизували банківську систему, а також оновили процесинг. У 2019-2020 роках, вони планують додати клієнт-банк для юридичних осіб, також онлайн-банкінг для обслуговування фізичних осіб та створити мобільний банкінг.

Водночас кілька основних систем були у фокусі модернізації і оновлення для більшості учасників опитування. Системи клієнт-банк для корпоративних клієнтів інтернет-банкінг для фізичних осіб, автоматизовані банківські системи,

мобільний банкінг та інтеграція окремих систем були (або будуть найближчим часом) модернізовані для понад 70% респондентів у кожному конкретному разі. Найменше уваги приділялося мобільним гаманцями лише: третина респондентів інвестувала або планує інвестувати в цю функцію у цьому фінансовому році.

Автоматизовані банківські системи та системи «клієнт-банк» для юридичних осіб виявились найпопулярнішими функціями, які модернізуються за допомогою українських постачальників програмного забезпечення. За ними йдуть застосунки інтернет-банкінгу для фізичних осіб та мобільного банкінгу.

За винятком двох напрямів (автоматизована банківська система та процесинг), у поточному фінансовому році більша кількість банків України здійснила або планує здійснити оновлення порівнюючи з минулим фінансовим роком. Це демонструє зростання актуальності модернізації основних систем. Загальна упередженість щодо вибору українських постачальників програмного забезпечення також дуже показова і свідчить про наявність достатньої кількості конкурентоспроможних місцевих рішень для банків.

Щодо процесів, то внутрішня модернізація чип оновлення зосереджуються переважно на таких сферах: кібербезпека, обов'язкова звітність та комплаєнс прийняття заявок на фінансові продукти через електронні канали, аналіз даних для запобігання шахрайству, управлінський облік та аналіз даних для сприяння збільшенню продажів. Інвестиції в ці категорії були або плануються найближчим часом у понад 70% банків України.

У 2020-2021 роках кібербезпека, обов'язкова звітність та комплаєнс поряд з аналітикою даних залишаються першочерговими напрямками модернізації. Однак є намір оновити послуги, пов'язані з прийняттям заявок, на фінансові продукти через електронні канали. Більшість банків планують зробити це за допомогою українських постачальників.

Фахівці визначають, що [43] терміновість модернізації функціональних можливостей сервісів та процесів з року в рік показова і в цих результатах. Незважаючи на бюрократизованість, традиційні комерційні банки

стикаються з усвідомленням того, що цифрова епоха вже тут, і їм потрібно адаптуватися та дотримуватися тенденцій. У цьому наборі варіантів простежується менша залежність українських банків від українських постачальників (рис.3.3).

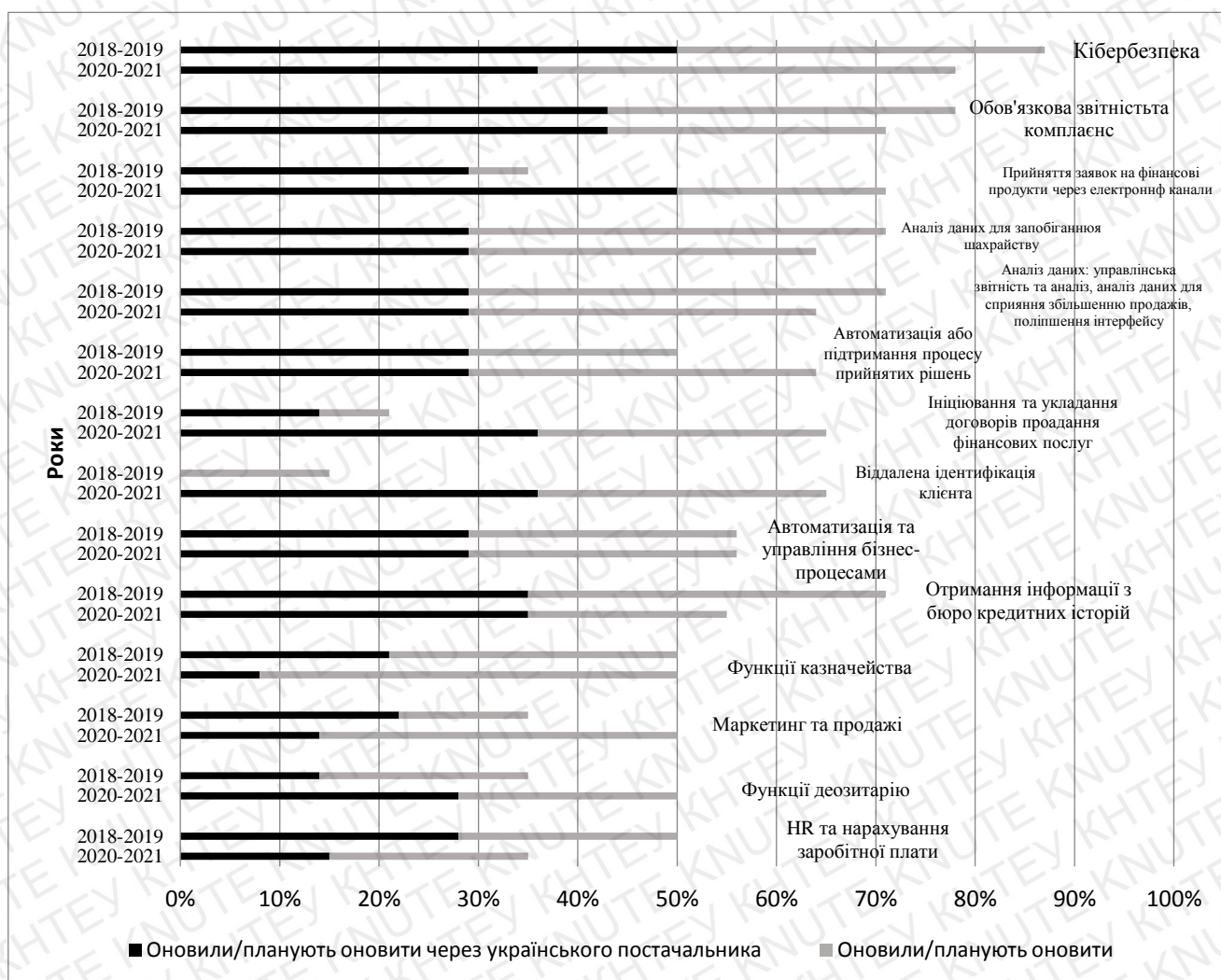

Рис. 3.2 Процеси, які банки автоматизували / оновили / додали новий функціонал у фінансовому році 2018-2019 рр. чи планують зробити це у фінансовому році 2020-2021 рр.[43]

Отже, банки у 2018-2019 рр. оновили кібербезпеку і також автоматизували отримання інформації з бюро кредитних історій. Планують у 2020-2021 рр. приймати заявки на фінансові продукти через електронні канали.

Щодо інших показових результатів, пов'язаних з ІТ, ніхто з банків не використовує та не планує впроваджувати рішення технології розподіленого реєстру. Зважаючи на те, що впровадження DLT/Blockchain у банківському середовищі набуває значної популярності в усьому світі, українські банки відстають від цієї тенденції.

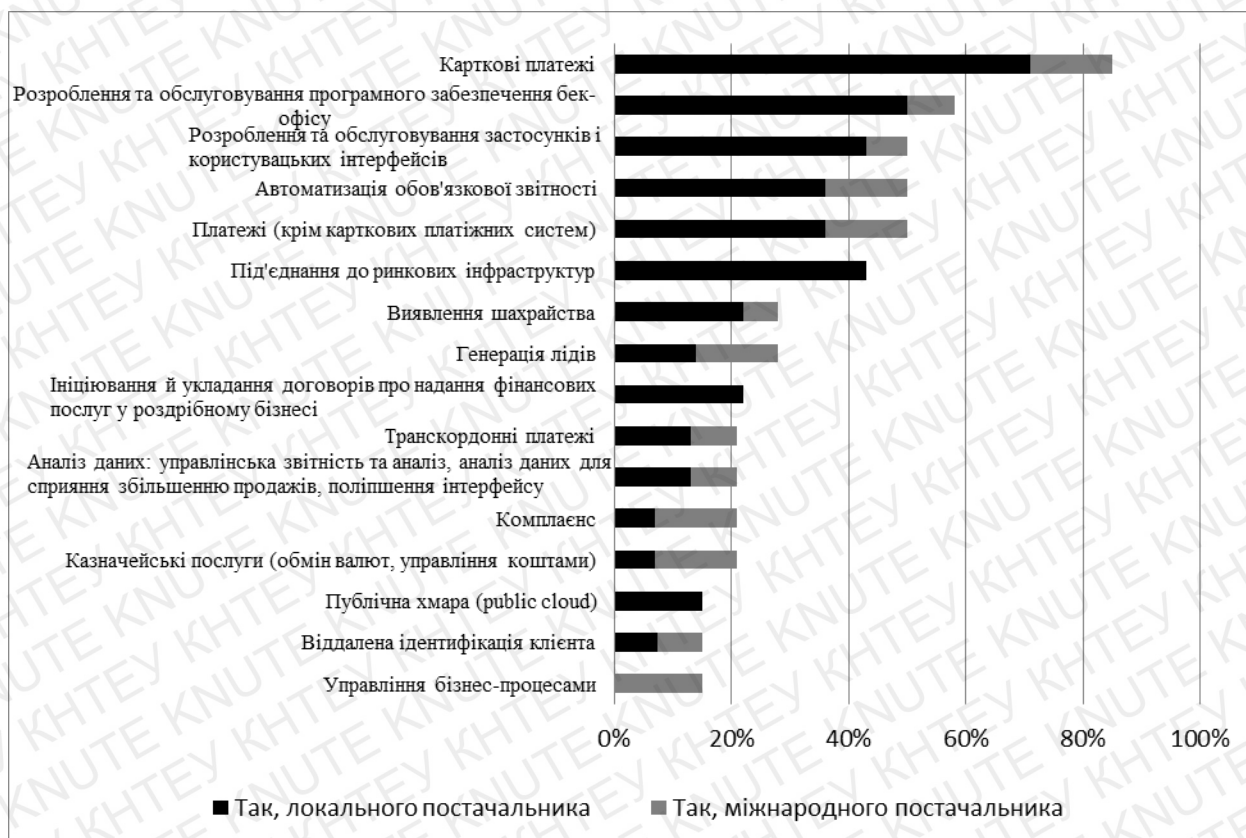

Рис. 3.3 Залучення сторонніх постачальників українськими банками у 2019 р.[43]

Отже, банки найбільше співпрацюють з локальними постачальниками по таких сферах: карткових платежах, розроблення та обслуговування програмного забезпечення бек-офісу.

Співпраця з постачальниками фінтехрішень є обмеженою. Карткові платежі – це єдиний сервіс сторонніх постачальників, який систематично має попит у банків України, причому 85,7% учасників опитування співпрацюють зі сторонніми постачальниками (71,4% залучають місцевих постачальників). Розробкою та обслуговуванням програмного забезпечення для бек-офісу займаються сторонні постачальники у 57,1% банків України. Лише 14,3% бнків

залучають сторонніх постачальників для автоматизації бізнеспроцесів (і жоден із цих постачальників не є місцевим) [43].

З метою розвитку рівня діджиталізації рику банківських послуг та підвищення рівня автоматизації банківської системи України вважаємо погодитись з пропозиціями практиків щодо законодавчого реформування.

Таблиця 3.6

ТОП-5 найнеобхідніших законодавчих змін для розвитку фінтехгалузі в Україні для підвищення конкурентоспроможності банківської системи на думку банків України [43]

№	Законодавчі зміни для розвитку фінтехгалузі в Україні
1	Віддалена ідентифікація
2	Цифрові платежі від та на користь державних установ
3	Загальний регламент ЄС про захист даних
4	Регулювання P2P-кредитування
5	Правила та стандарти для аутсорсингу процесів

Респонденти отримали запитання щодо найбільших викликів для цифрової трансформації для їхнього банку. Вартість цифрової трансформації стала безсумнівним переможцем зі значенням WSI у 53,60%. Усі інші варіанти не отримали консенсусу: значення WSI за всіма іншими варіантами нижче 0%. Серед цих варіантів складність основних бізнес-процесів характеризується найвищим показником WSI. За ним іде застаріле негативне законодавство та побоювання, що інвестиції в процес цифровізації не збільшать дохід банку.

Важливо, що варіант за кількома показовими винятками, керівники банків України вважають цифрову трансформацію надзвичайно дорогою, особливо, якщо порівнювати з короткостроковими вигодами. Поза списком топ-20 банків, розвиток решти банків зрідка спонукає конкуренція, також вони рідко задовольняють попит молодого покоління клієнтів, які сприймають цифрові якості як необхідність. Разом з тим вважаємо, що підвищення рівня діджиталізації та автоматизації банківської системи України є необхідною складовою підвищення її конкурентоспроможності на європейському ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В результаті проведених теоретико-практичних досліджень нами були зроблені наступні висновки та рекомендації.

1. Банківська конкуренція – економічний процес взаємодії та суперництва банків, інших учасників фінансового ринку, у процесі якого вони намагаються забезпечити собі надійне становище на ринку банківських послуг з метою максимально повного задоволення різноманітних потреб клієнтів та отримання найбільшого прибутку за допустимого ризику.

2. Для визначення стану конкуренції на ринку у світовій практиці використовують багато різних методів і підходів, основними серед яких є: – показники концентрації (структурний підхід): індекс Херфіндаля – Хіршмана (Hirfindahl – Hirschman Index – ННІ), коефіцієнт концентрації k-банків, як правило, трьох, п'яти або семи банків за часткою їхніх активів (депозитів, капіталу) на ринку, індекс Холла – Тайдмана, індекс ентропії, індекс Лінда та інші методи [28; 29]; – неструктурні методи: підхід Дж. Панзара і Дж. Росса, модель Т. Бреснахана, модель Ф. Барруш і Л. Модешту та інші методи в рамках нової емпіричної теорії галузевих ринків; – методи оцінки ринкової конкуренції (індекс Лернера).

3. З метою аналізу стану конкуренції в банківській системі України, дослідимо її динаміку та структуру за останні 10 років та проаналізуємо її стан. Визначено, що за даними Національного банку України в державі має банківську ліцензію 74 банки, 47 банків знаходяться у стані ліквідації (на 1 листопада 2020 року), з них, 33 банки — банки з іноземним капіталом (в т.ч. 22 — із сто відсотковим іноземним капіталом).

4. За показниками ринкової концентрації, розрахованими за активами та коштами, залученими від клієнтів, у 2020 році відбулося зростання рівня ринкової концентрації в банківській системі України для трьох, п'яти і семи банків. При цьому вищий рівень концентрації спостерігався в разі розрахунку за коштами клієнтів, а не за активами.

5. За результатами розрахунку індекса Херфіндаля – Хіршмана банківської системи України за 2019-2020 рр. (станом на 01.01). У 2020 році рівень ринкової концентрації, розрахований за обсягом коштів, залучених від клієнтів, для трьох банків збільшився з 44,03 до 54,54%; для п'яти банків – з 59,61 до 69,72%; а для семи банків – із 64,71 до 76,21%.

6. Узагальнений коефіцієнт ринкової позиції за двома показниками – активами і коштами клієнтів, розрахований за формулою середньої геометричної, також має тенденцію до збільшення: для трьох банків – з 48,88 до 54,26%; для п'яти банків – із 61,37 до 67,43%; а для семи банків – із 67,45 до 74,49%. Проведені дослідження з використанням коефіцієнта ринкової концентрації (CR) засвідчили високий рівень концентрації в банківському секторі України. На три найбільші банки припадає 50% банківських послуг.

7. Разом з тим відповідно до значення індексу Герфіндаля – Гіршмана за активами банківська система України залишається низькоконцентрованою. Значення індексу ННІ на 1 лютого 2020 року дорівнювало 1259 (на 01.02.2019 – 1223,69), тобто було менше ніж 1500. За коштами клієнтів банківська система України має середній рівень концентрації, оскільки значення індексу ННІ перевищує 1 000 і становить 1 439,84 (на 01.02.2019 – 1047).

8. Відповідно до наведених критеріїв український ринок банківських послуг станом на 1 лютого 2020 року є помірно концентрованим. Рівень ринкової концентрації трьох найбільших банків перевищує 45% ($CR - 3 = 54,27$), а значення індексу Герфіндаля – Гіршмана становить більше ніж 1 000 (ННІ = 1 259), стан конкуренції в банківській системі України або тип структури ринку банківських послуг можна вважати олігополістичним.

9. З аналізу активів банків України ми можемо визначити, що більшу частину займають кредити та заборгованість юридичних осіб і станом на 01.07.2020р. становлять 162,8 млрд.грн., але що банки віддають перевагу кредитуванню малого та середнього бізнесу.

11. На тлі пандемії COVID-19, не зважаючи на подальше здешевлення

кредитів, попит як бізнесу, так і населення на кредити знижувався, що призвело до зменшення кредитного портфеля банків. За даними Національного банку України, 70% всіх кредитів, виданих державними банками, є проблемними, тобто виплат за ними фактично немає.

12. Визначено, що з кожним аналізованим періодом кошти фізичних осіб в депозитному портфелі банків зростають і станом на 01.07.2020 становлять 380,3 млрд.грн. порівнюючи з початком 2019 року – 319, 5 млрд.грн. Фізичні особи надають перевагу державним банкам, адже серед усіх видів банків, які існують на території України, саме державні банки вважаються надійними.

13. Аналіз прибутку банків України свідчить, що на нього вплинуло загальне зниження бізнес-активності під час карантину та падіння попиту на кредити й банківські послуги, а також збільшення неплатежів за кредитами негативно позначаються на процентних та комісійних доходах банків.

14. В результаті індикаторного оцінки конкуренції на ринку банківських послуг можна зробити рекомендації для обґрунтування управлінських рішень і практичних дій з регулювання процесів конкуренції, розвитку конкурентних переваг, розробки методів стратегічного управління конкурентоспроможністю банків. На основі індексу Харфенделя Хіршмана за 2018-2020 рр., розрахованому за даними кредитного ринку 2018-2020 рр., можна сказати, що він є середньоконцентрованим та має монополістичну конкуренцію (індекс $I_{XX} = 1338,42$), що свідчить про обмеженість з боку банків щодо конкуренції за допомогою цінових методів.

15. Зважаючи на те, що запекліша боротьба на ринку банківських послуг відбувається саме на ринку депозитних послуг для населення, нами здійснено розрахунок індекс Харфенделя Хіршмана за показниками депозитного портфеля за 2018-2020 рр. В результаті розрахунку нами визначено, що рік від року рівень монополізації даного сегменту ринку зростає рік від року з 1540,4 у 2018 до 1696,05 у 2020 р.

16. Незважаючи на потік негативної інформації щодо COVID-19, зміни

керівництва НБУ, девальвацію обмінного курсу з початку року майже на 18% та падіння доходів у реальному секторі економіки, основні ринки банківських послуг знаходяться у відносно стабільному стані, але поступово у липні 2020 р. ситуація, особливо на ринку депозитних коштів фізичних осіб, погіршилася. В умовах невизначеності з розвитком економічної ситуації при подоланні кризи COVID-19 клієнти почали забирати гривню з банківської системи. Що стосується кредитування, то криза більше вплинула на скорочення кредитного портфелю юридичних осіб.

17. Оцінка рівня конкуренції банківської системи України за 2018-2020 рр. довела її монополістичний характер та наявність серйозних змін у 2020 р. внаслідок впливу різних зовнішніх чинників, серед яких самими значущими є початок світової фінансової кризи та пандемія COVID-19, що мало суттєвий вплив на конкурентоспроможність всіх без виключення банків України.

18. В умовах турбулентності та загрози фінансовій стабільності, загострення потреби фінансових ресурсів, пандемії Covid-19, виникає необхідність удосконалення підходів підвищення конкурентоспроможності банківської системи загалом та банківських послуг зокрема. Тому ми пропонуємо банкам звернути увагу на глибокий аналіз конкурентоспроможності банківського продукту та підвищення її рівня до цільового значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р №2171-III . (Із змінами і допoлн) - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
2. Дані наглядової статистики НБУ 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
3. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211, Київ URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури проведення фінансової реструктуризації: Закон України від 19.09.2019 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112-20#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні: Закон України від 05.07.2018 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-19#Text>
6. Засади стратегічного реформування державного банківського сектору (стратегічні принципи) Київ, серпень 2020р. URL:<https://mof.gov.ua/storage/files/20200814%20SOB%20Strategy.pdf>
7. Про внесення змін до Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України щодо недопущення нарахування штрафних санкцій за кредитами (позиками) у період дії карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби COVID-19: Закон України від 16.06.2020 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691>
8. Анисимова А. И. Структура рынка банковских услуг и ее влияние на конкуренцию / А. И. Анисимова, А. В. Верников // Деньги и кредит. – 2014. – № 11. – С. 53–62.
9. Бойко М. Кластери як інноваційна форма економічного розвитку регіонів / М. Бойко // Вісник Київського національного торгово-економічного університету. – 2018. – № 2. – С. 7–15.

10. Бойченко О.Р. Банковский сектор в 2019 году : тенденции, прогнозы, комментарии экспертов // Банковский менеджмент. – 2020. – № 2. – С. 8–15.
11. Відновлення довіри до банків — завдання НБУ 15.02.2019 р. Projects: Communication of central banks The impact of international capital flows on the mechanism of money supply formation
URL:https://zn.ua/ukr/finances/vidnovlennya-doviri-do-bankiv-zavdannya-nbu-302948_.html
12. Дані наглядової статистики Національного банку України URL:
<https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
13. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. - URL:
<https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
14. Дзюблюк О. Актуальні проблеми розвитку банківської системи України / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2018. – № 1 (138). – С. 43-52
15. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України : монографія д-ра екон. наук / (Г. Т. Карчева, Т. С. Смов-женко, В. І. Міщенко та ін.); за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карче-вої. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 279 с
16. Карчева І. Я. Сучасні тенденції інноваційного розвитку банків України в контексті концепції Банк 3.0 / І. Я. Карчева // Фінансовий простір. – 2015. – № 3 (19). – С. 299–309.
17. Кендюхов О. В. Оцінка ефективності управління клієнтським капіталом / О. В. Кендюхов // Ефективна економіка. – 2017. – № 10.
18. Ключові показники діяльності державних банків станом на 01.07.2020 – URL: https://mof.gov.ua/storage/files/SOB_07_2020.pdf
19. Кривич Я. М. Поняття банківських інновацій та їх класифікація / Я. М. Кривич // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи – 2007. – Вип. 22. – С. 104–111.
20. Міністерство Розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство – постпандемічний

розвиток липень 2020 р. URL: file:///C:/Users/%D0%93%D0%B0%D0%BB(1).pdf

21. Національний банк дозволив відкривати банківський рахунок з цифровим паспортом 2 жовт. 2020 URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-dozvoliv-vidkrivati-bankivskiy-rahunok-z-tsifrovim-pasportom>

22. Національний банк оновив перелік системно важливих банків URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-onoviv-perelik-sistemno-vajlivih-bankiv> (дата звернення 11.11.2020).

23. Онищенко Ю.І., Коробченко М.О. Проблеми формування ресурсної бази банків України. Одеса: Економічні науки, 2018. Випуск.3, С. 89

24. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/banks/stat/>

25. Офіційний сайт Національного банку України – URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kreditniy-portfel-bankiv-skorotivsy-a-pributok-zmenshivsy-a-vnaslidok-covid-19-ta-karantinu--oglyad-bankivskogo-sektoru>

26. Пантелєєва Н. М. Організаційно-економічний механізм управління інноваціями банківської системи / Н. М. Пантелєєва // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2015. – № 2 (16). – С. 122–128. 276

27. Показники діяльності банків України за 2019 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/> (дата звернення 03.11.2020).

28. Презентація Міністерства фінансів України «АТ «Укресімбанк», станом на 01.07.2020» URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Ukreximbank_07_2020.pdf

29. Прибутковість банків у 2020 році залишається нижчою, ніж 2019 року – результати 9 місяців 29.10.2020 URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pributkovist-bankiv-u-2020-rotsi-zalishayetsya-nijchoyu-nij-2019-roku--rezultati-9-misyatsiv>

30. Причини і результати «великого банківського очищення» URL: <https://badbanks.bank.gov.ua> (дата звернення 11.11.2020).

31. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору» Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в червень 2019 року URL:http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf
32. Радбез продовжив санкції проти російських банків, березень 2018 р., Київ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2422518-nbu-prodovziv-sankcii-proti-cotiroh-rosijskih-bankiv.html>
33. Солодовнік О.О., Степаненко К.Р. Позиціонування державних банків на ринку банківських послуг України. Харків: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2017. С. 114
34. Сайт АТ «Укрексімбанк» URL: <https://my.ukrsibbank.com/ru/personal/>
35. Сайт АТ «Ощадбанк» URL: <https://www.oschadbank.ua/ua>
36. Сайт АТ «Укрсіббанк» URL <https://my.ukrsibbank.com/>
37. Сайт АТ АБ "Укргазбанк" URL: <https://www.ukrgasbank.com/>
38. Сайт АТ КБ «Приватбанк» URL <https://privatbank.ua/r>
39. Bikker J. Competition, concentration and their relationship : An empirical analysis of the banking industry / J. Bikker, K. Naaf // Journal of Banking & Finance. – 2012. – № 26 (11). – P. 2191–2214
40. Рейтинг надійності банків за підсумками першої половини 2020 року: як почувається ринок банківських послуг у 2020 році URL: <https://mind.ua/publications/20214379-rejting-nadijnosti-bankiv-za-pidsumkami-pershoyi-polovini-2020-roku>
41. Статистика населення України 2019 р. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c_files/main.htm?24
42. Соколов А.Л., Глінський Є.Г. Методичні засади визначення цільового рівня конкурентоспроможності банківських продуктів // Вісник Запорізького національного університету №4(16), 2012. - <https://web.znu.edu.ua/herald/pages/1771.ukr.html>
43. Фінансовий звіт “ФІНТЕХ В УКРАЇНІ” створено спільними зусиллями Проекту USAID “Трансформація фінансового сектору” та інноваційного парку UNIT.City.<https://maanimocom/ua/rates/banks>

44. Шмігельська З. Банківські інновації: суть, необхідність і розвиток / З. Шмігельська // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 2. – С.
45. Щеглюк С. Д. Кластери і територіально-виробничі комплекси: конвергенційні та біфуркаційні аспекти розвитку / С. Д. Щеглюк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів, 2015. – Вип. 1 (51) : Механізми управління ефективністю інновацій у регіоні. – С. 323–332.
46. Эзрох Ю. С. О конкурентоспособности банков и конкурентности банковской конкурентной среды / Ю. С. Эзрох // Банковское дело. – 2015. – № 6. – С. 64–67
47. Україна піднялася в рейтингу глобальної конкурентоспроможності. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/10/17/641667/>

ДОДАТКИ

Додаток А

PEST-аналіз банківської системи України

Політичні фактори	Вага	Бал	Оцінка	Економічні фактори	Вага	Бал	Оцінка
1.2020 рік у світі та Україні відзначився коронакризою, що призвела до дестабілізації усіх сфер життя суспільства, у зв'язку з введенням карантинних заходів згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №211 [2]	0,4	10	4	1. Прийняття ВР закону «Про внесення змін до Господарського кодексу України (щодо недопущення нарахування штрафних санкцій за кредитами у період дії карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби COVID-19)» для підтримки боржників у період карантину [7].	0,2	8	1,6
2. Міжнародні відносини України, що мають значний вплив на державу, зокрема з Російською Федерацією, а саме фінансові санкції НБУ на українські дочірні підприємства російських банків [3]	0,2	6	1,2	2. У відповідь на пандемію COVID-19 відбулись суттєві зміни у життєдіяльності багатьох держав світу, у тому числі і в Україні. За оцінками Мінекономіки падіння ВВП до II кварталу 2019 року склало 11,4% [8]	0,3	10	3
3. Вплив державного регулювання на банківський сектор, а саме продовження дії ЗУ Про Фінансову реструктуризацію, підтримання ВР ЗУ Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури проведення фінансової реструктуризації від 19.09.2019, що призвело до скорочення проблемної заборгованості державних банків [4]	0,2	8	1,6	3. Збільшення рівня безробіття. За даними ДСЗ статус безробітного у січні – червні 2020 року отримали 829,4 тис. осіб, з них 324,1 тис. осіб отримало цей статус з 12.03.2020 до 30.06.2020. Це призвело до того, що темпи зростання чистих гривневих кредитів фізособам і далі знижувалися – до 8.8% р/р наприкінці вересня, порівняно з 26.9% р/р у березні та +13.1% р/р у червні [8]	0,3	8	2,4
4. Прийняття у 2018 р. Урядом України Зasad стратегічного реформування державного банківського сектору, а також ЗУ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні [5], зменшення частка держави в банківському секторі до рівня нижче 25% до 2025 року.	0,2	8	1,6	4. У II кварталі 2020 р. НБУ знижував облікову ставку двічі по 2 в. п. – до 6% річних. Чисті гривневі кредити суб'єктам господарювання зросли за квартал на 3.0% , хоча все ще були нижчими на 6.0% порівняно з вереснем 2019 року. Найактивнішими були іноземні (+10.4% кв/кв) та приватні банки (+9.5% кв/кв).	0,2	8	1,6
Всього	1	34	8,4	Всього	1	34	8,6
Соціальні фактори	Вага	Бал	Оцінка	Технологічні фактори	Вага	Бал	Оцінка
1. Недовіра населення до банківського сектору. Баланс	0,3	8	2,4	1.Активне впровадження дистанційних каналів	0,2	8	1,6

довіри/недовіри до НБУ у червні 2018 р. схилився у бік недовіри, яку висловлювали 62,1% громадян. Подібним, але трохи нижчим є рейтинг довіри до самих банків (-69,6%). Підтверджують ці дані й іноземні організації, зокрема USAID. Протягом останніх років спостерігаємо негативну динаміку цих показників.				обслуговування клієнтів за допомогою інтернет-банкінгу, що набуло підвищеної актуальності в період пандемії			
2. Загрозою для ринків України є скорочення кількості населення. Населення станом на 1 грудня 2019-го, становить 37 мільйонів 289 тисяч людей. Ця цифра враховує тільки чисельність населення на підконтрольній українській владі території України, тобто до неї не увійшли мешканці окупованих територій та анексованого Криму. У порівнянні з попереднім переписом 2001 року населення України скоротилося на понад 11 млн людей. Цей показник становив 48 мільйонів 457 тисяч Європі	0,2	8	1,6	2.Діджиталізація ринку банківських послуг, а саме головні тренди визначаються в таких напрямках: -безконтактна оплата -біометрична ідентифікація -цифрові гаманці та QR коди -інтернет речей -криптовалюти -фінтех рух	0,3	10	3
3. Недостатність фінансової інклюзії суспільства. За результатами дослідження (проект від USAID) проведеного у грудні 2018 року, середній рейтинг фінансової грамотності українців становить 11.6 пунктів з 21, що є одним з найнижчим у Європі [11]	0,3	10	3	3.Створення необанків як фінтехкомпаній, які співпрацюють в кооперації з діючими банками розширюють можливості дистанційного банківського залучення та обслуговування клієнтів	0,2	8	1,6
4. Загрозою з боку демографічних факторів є процес старіння нації, внаслідок чого відбувається збільшення кількості непрацездатного населення	0,2	7	1,4	4.Офіційне запуснення мобільного додатку «Дія». Важливим досягненням банківського сектора в Україні є запуск системи онлайн-верифікації громадянина – BankID та можливість відкривати банківський рахунок з цифровим паспортом [12]	0,2	8	1,6
-				5.Пілотний проект НБУ у 2019 р. щодо використання цифрової валюти НБУ е-гривні відкриває перспективи та необхідність для подальших розробок та впроваджень у даній галузі	0,1	7	0,7
Всього	1	33	8,4	Всього	1	42	9,5

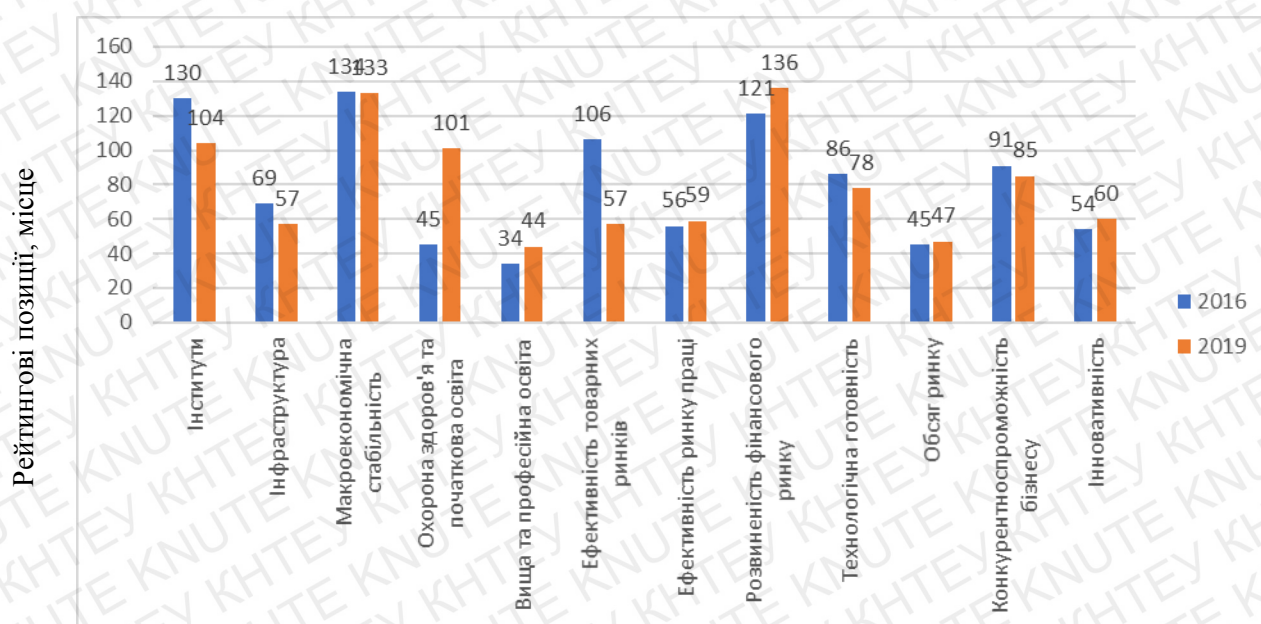
*Примітка: розроблено автором на основі дослідження джерел [12],[20],[27],[48]

Динаміка ключових факторів конкурентоспроможності банківської системи України на макrorівні за 2017-2020 рр. (станом на 01.01)*, %

Показник	2018	2019	2020	2020**
Приріст ВВП, %	+20,2	+16,7	+17,5	-14
Валютний курс, дол. США	26,6	27,2	25,8	27,5
Рівень безробіття	9,9	9,1	8,6	9,6
Рівень інфляції, %	13,7	9,8	4,1	1,7
Ставка рефінансування, %	14	17	15	8

*Примітка: розробено на основі [12]

** 01.07.2020 р.

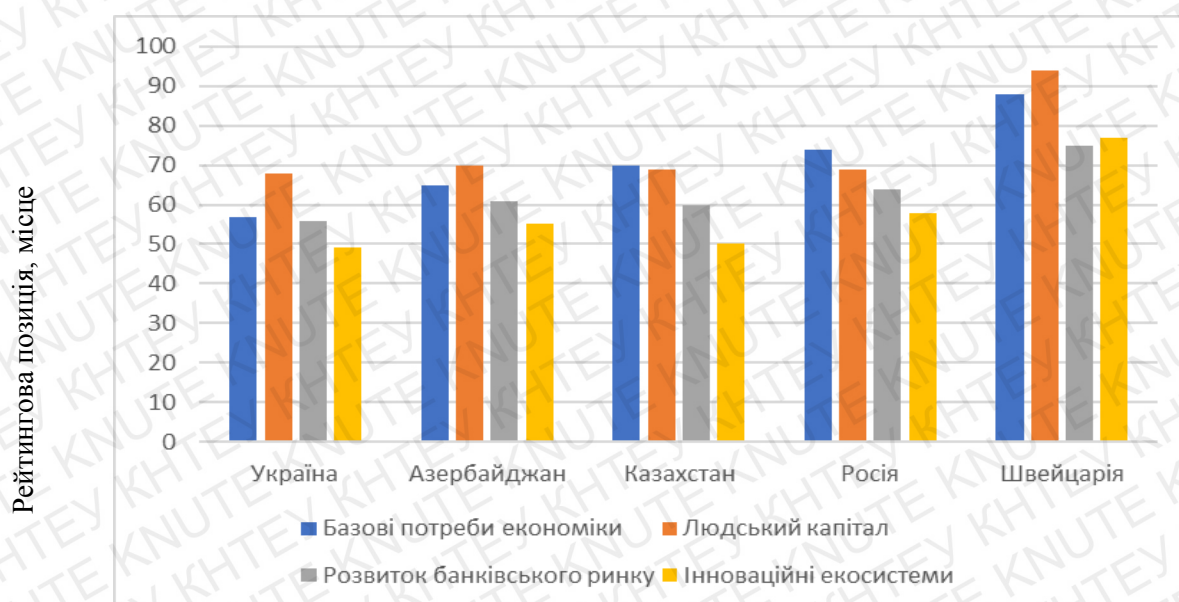

Показники конкурентності країни та її банківсько-фінансового ринку

Рис. Б1 Рейтингові показники конкурентоспроможності України за показниками розвитку на основі глобального індексу за 2016 р. та 2019 р.*

*Примітка: розраховано автором на основі даних [53]

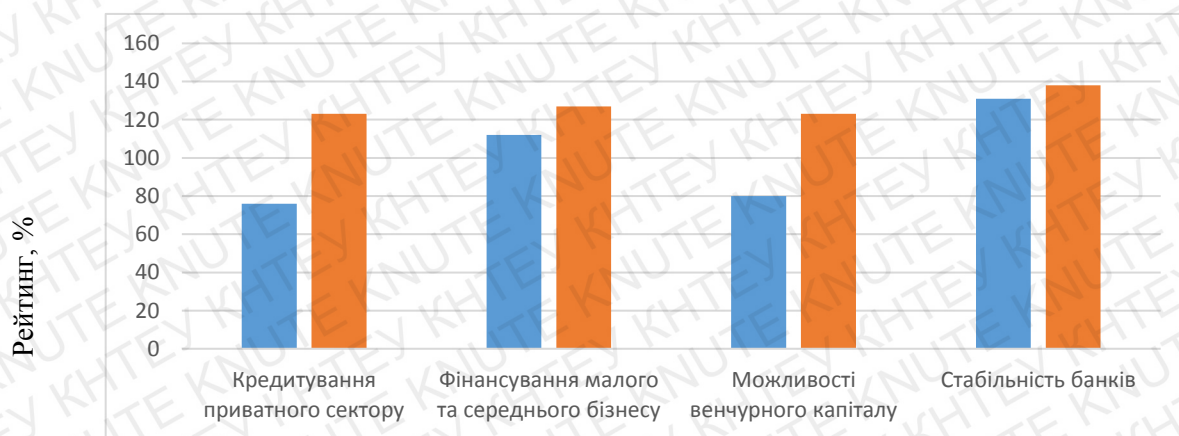

Країна, за параметрами якої проводилась рейтингова оцінка

Рис. Б2 Загальні оцінки конкурентоспроможності України у розрізі секторів економіки в порівнянні з іншими країнами світу у 2019 р., позиція

*Примітка: розраховано автором на основі даних [53]

Основні показники

Рис. Б3 Рівень конкурентоспроможності банківської системи України за основними показниками рівня розвитку фінансового ринку у 2019 р., рейтингова позиція у світі*

*Примітка: розраховано автором на основі даних [53]

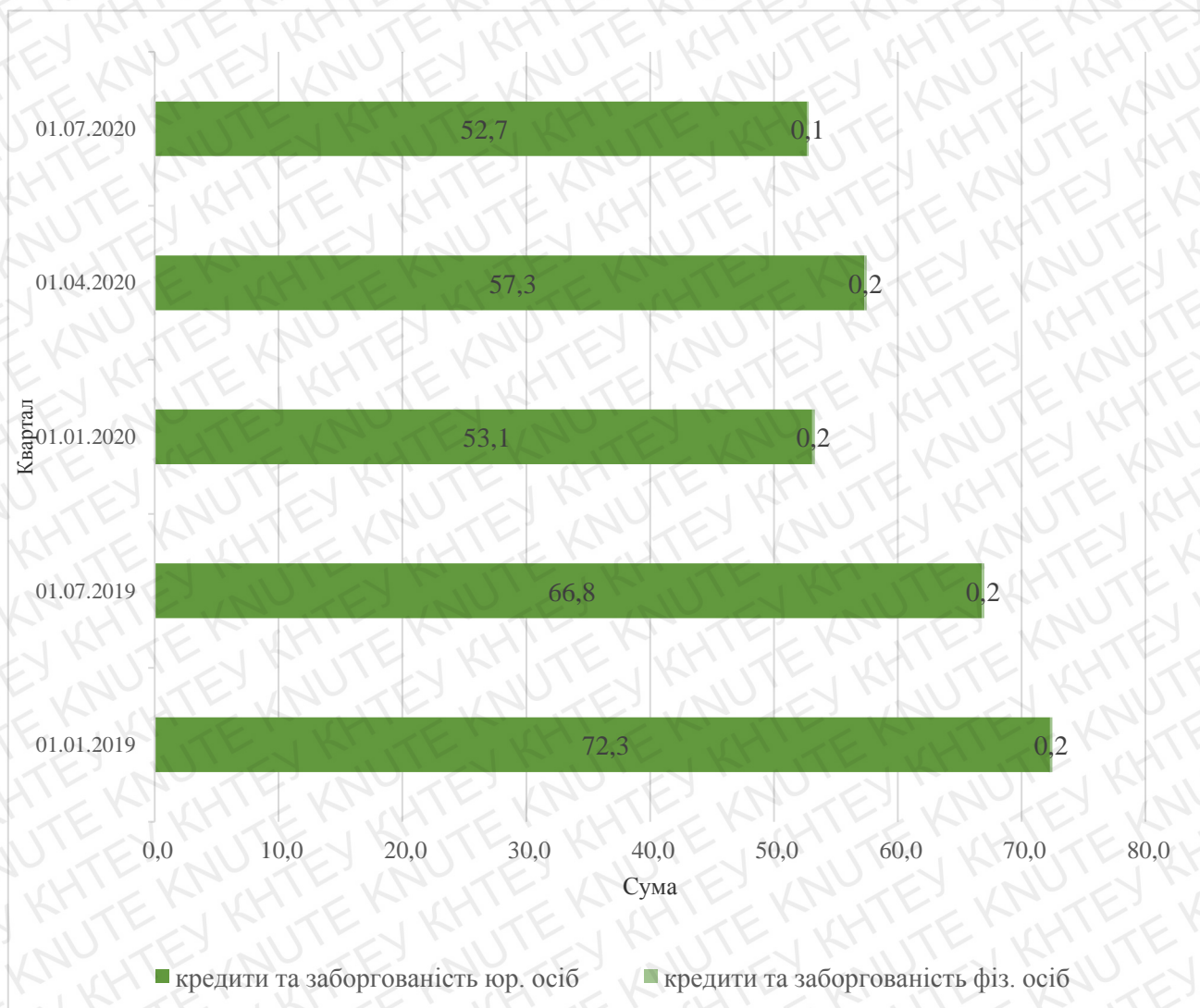

Рис. В1. Кредити та заборгованість клієнтів АТ «Укрексімбанк» 2019-2020 (поквартально), млрд. грн.

*Примітка: побудовано автором на основі даних:[34]

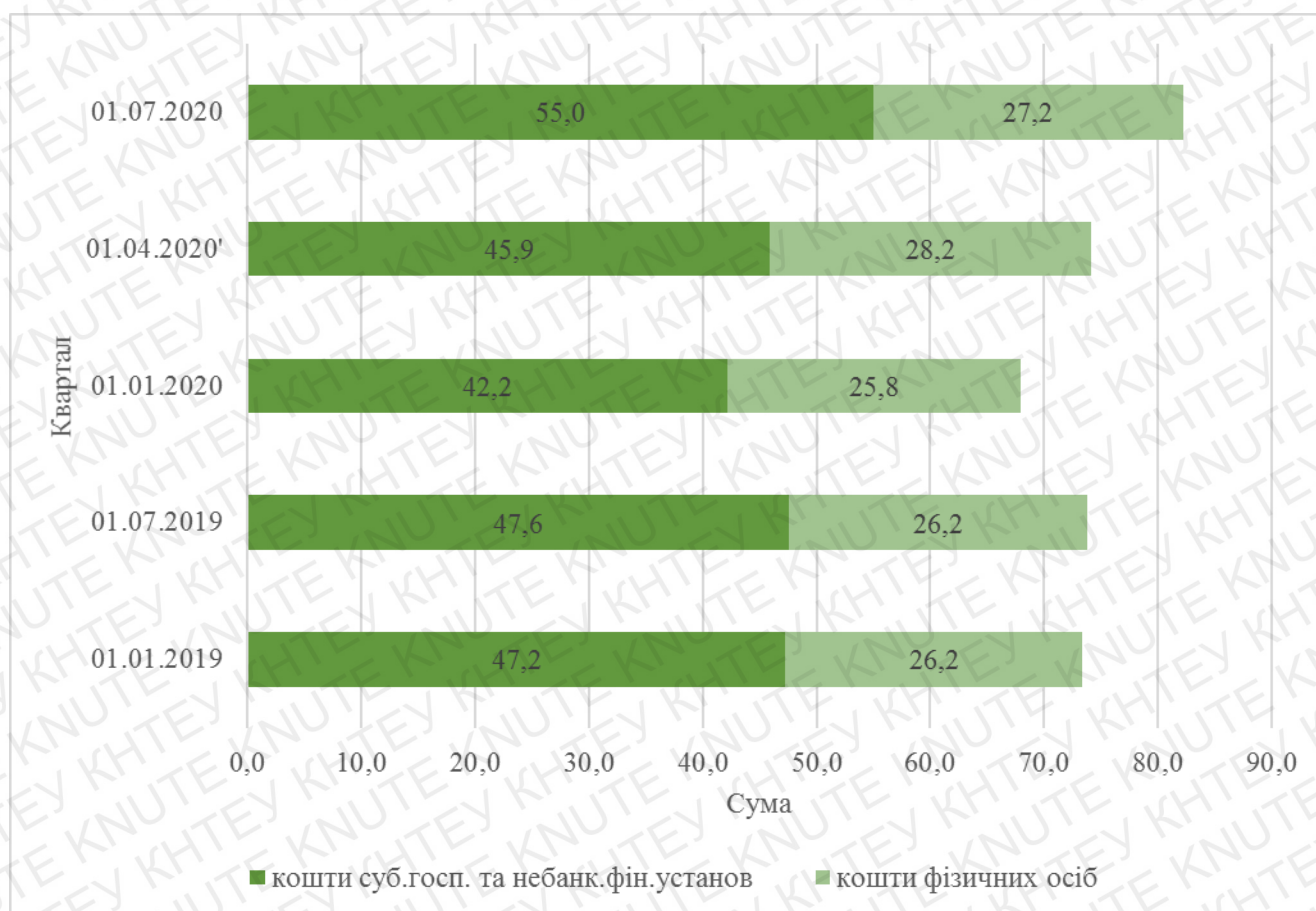

Рис. В2. Кошти клієнтів АТ «Укрексімбанк» за 2019-2020 рр. (поквартально), млрд грн *

*Примітка: побудовано автором на основі даних:[34]

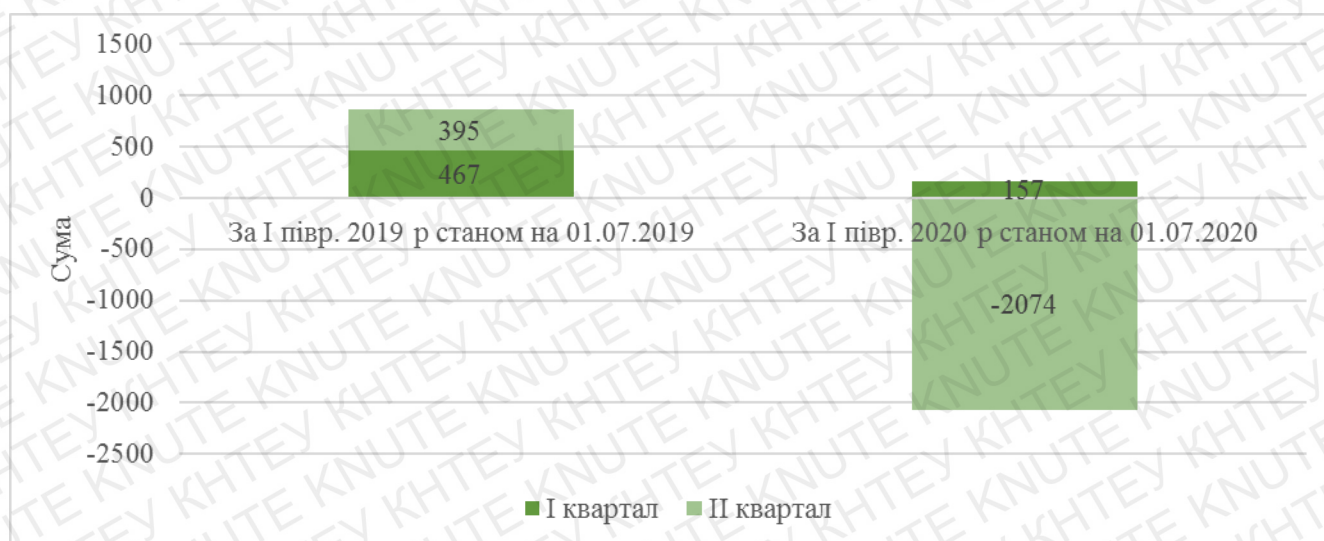

Рис. В3 Прибуток АТ «Укрексімбанк» за I півріччя 2019 та 2020, млн. грн.

*Примітка: побудовано автором на основі даних:[34]

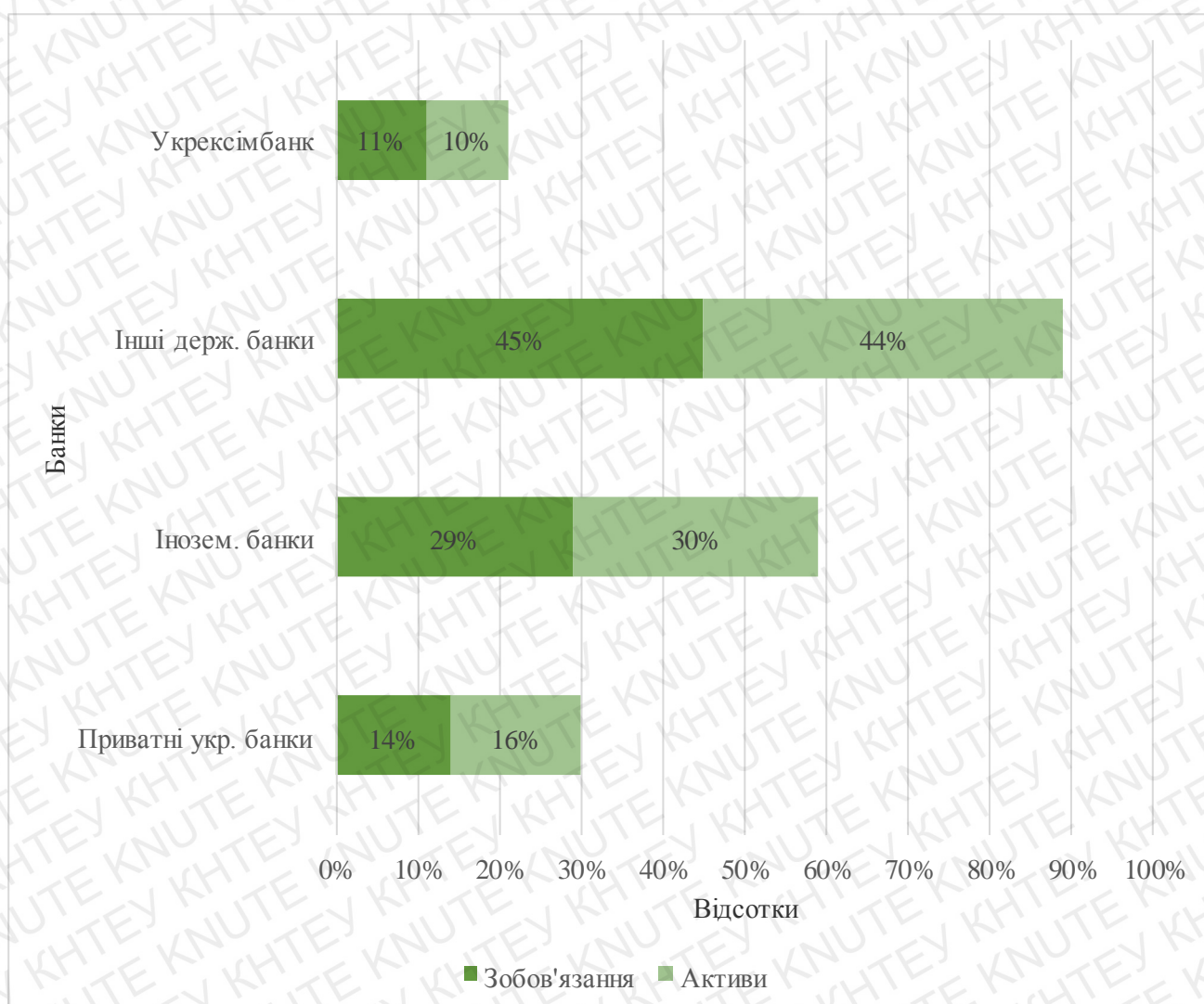

Рис. В4 Розподіл зобов'язань та чистих активів по банках України станом на 01.10.2020 рік, %

*Примітка: побудовано автором на основі даних: [34]

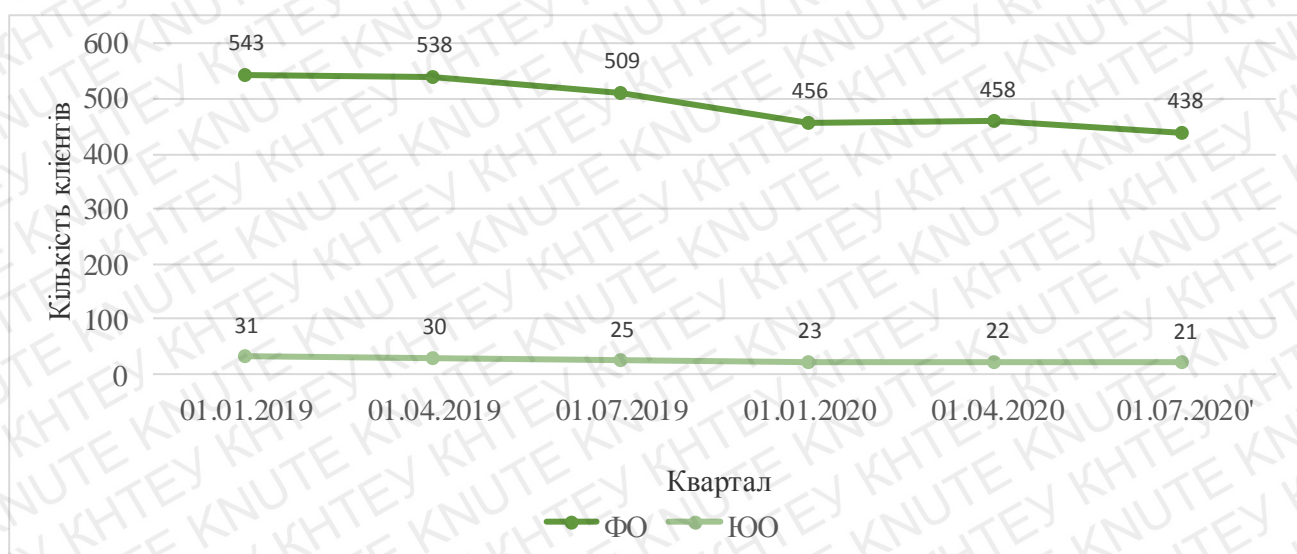

Рис. В5 Кількість клієнтів АТ «Укрексімбанк» за 2019- 2020 рр.*

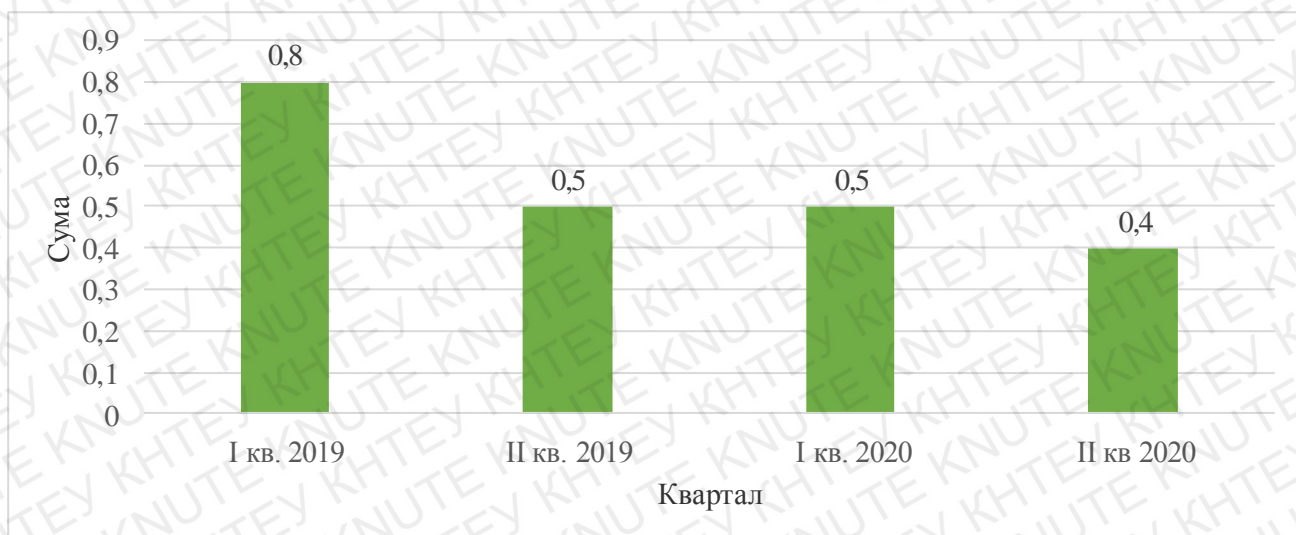

Рис. В7. Платежі населення АТ «Укрексімбанк» 2019-2020, поквартально, млрд. грн.

*Примітка: побудовано автором на основі даних:[34]

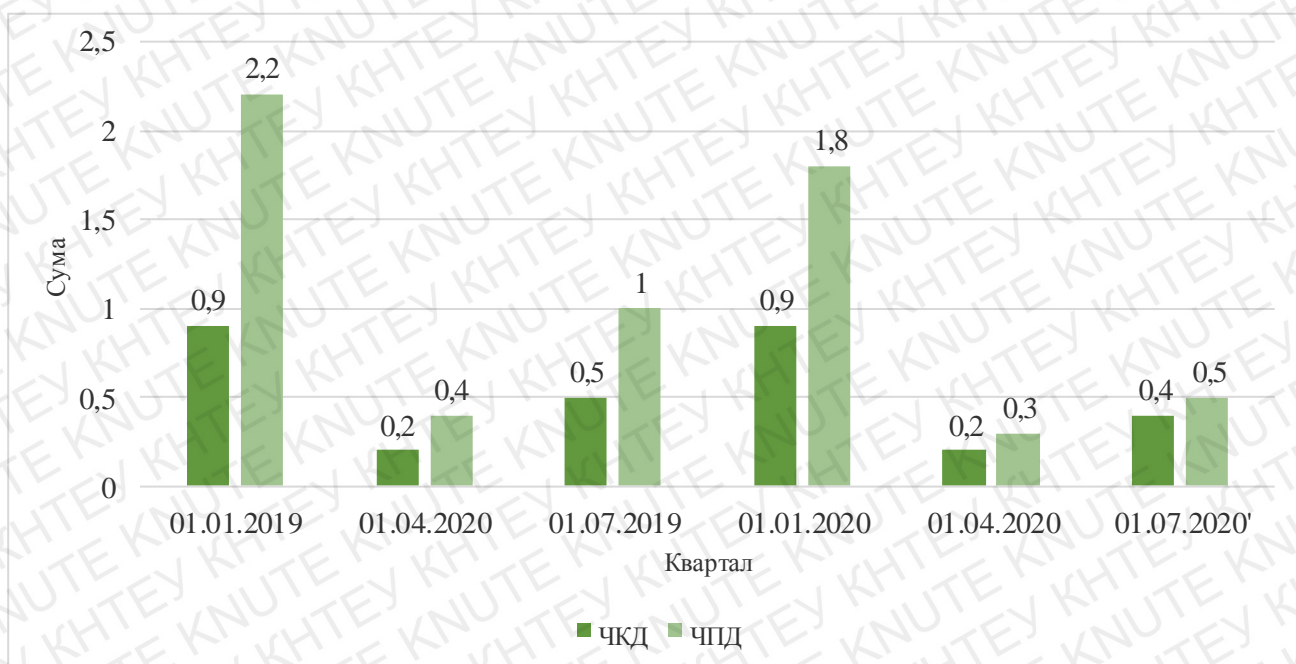

Рис. В8 Чистий комісійний та процентний доходи АТ «Укрексімбанк» за I півріччя 2019 та 2020 поквартально, млрд. грн.

*Примітка: побудовано автором на основі даних:[34]